

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΔΙΚΑΙΟ, ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2016-2017

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Του Ιωάννη Γαλαθρή

ΑΜ.7116Μ093

ΤΙΤΛΟΣ:

**«Η ΤΕΛΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ Η ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ
ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ»**

Επιβλέπων καθηγητής:

Αντώνιος Χάνος

Αθήνα
Οκτώβριος 2017

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

1.1.ΟΙ ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ

1.1.1. Ο νομικός θετικισμός του 19ου αιώνασελ.9-13

1.1.2. Σύγχρονες μεθοδολογικές τάσειςσελ.14

1.2. Η «ΕΡΜΗΝΕΙΑ».....σελ.15-16

1.3. Η ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ.....σελ.17-18

1.4. ΟΙ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΕΣ ΣΗΜΑΣΙΕΣ ΤΗΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΣΤΟ ΔΙΚΑΙΟ.....σελ.19-21

1.5.ΟΙ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ.....σελ.22- 27

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

2.1.Η ΤΕΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ.....σελ.28-29

2.2.ΛΙΓΑ ΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΤΕΛΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΟ ΚΡΙΤΗΡΙΟ.....σελ.30-31

2.3.ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΗ-ΤΕΛΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΙΚΗ-ΤΕΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ

2.3.1. Υποκειμενική-Τελολογική ερμηνεία.....σελ.32-33

2.3.2. Αντικειμενική-Τελολογική ερμηνεία.....σελ.34-36

2.4.ΣΥΜΦΕΡΟΝΤΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΑΞΙΟΚΡΑΤΙΑ

2.4.1.Η θεωρία της στάθμισης συμφερόντων.....σελ.37-38

2.4.2.Θεωρία της αξιολόγησης.....σελ.39

<u>2.5.ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΗΣ ΤΕΛΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ</u>σελ.40-43

<u>2.6.ΟΙ ΑΡΧΕΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΩΣ ΘΕΜΕΛΙΟ ΤΗΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ</u>σελ.44-45

<u>2.7.ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΣΚΟΠΟΙ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ</u>σελ.46-48
--

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

<u>3.1.ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ</u>σελ.49-51
--

<u>3.2.ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΝΟΜΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ</u>σελ.52-55
--

<u>3.3.Η ΣΧΕΣΗ ΓΕΝΙΚΗΣ ΡΗΤΡΑΣ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΤΗΣ ΩΣ ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ</u>σελ.56-57
--

<u>3.4.ΤΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑ ΤΗΣ ΕΙΣ ΑΤΟΠΟΝ ΑΠΑΓΩΓΗΣ</u>σελ.58-59

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

<u>Η ΣΧΕΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΩΝ ΚΡΙΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΠΙΛΟΓΗ ΑΥΤΩΝ</u>σελ.60-61

<u>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ</u>σελ.62
--

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η μεθοδολογία του δικαίου αποτελεί η επιστημονική μέθοδο εξέτασης και επιλογής των εφαρμοστέων τάσεων στη νομική θεωρία και πράξη. Συνδέεται άρρηκτα με τη φιλοσοφία του δικαίου στο βαθμό που συνιστά φιλοσοφική θεώρηση σχετικά με τον τρόπο ερμηνείας του δικαίου (ανάλυση του νοήματός του, άρση των αντινομιών, πλήρωση των κενών) και εφαρμογής των κανόνων του σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση¹. Παράλληλα όμως, η μεθοδολογία διαφοροποιείται από τη φιλοσοφία του δικαίου. Και αυτό γιατί, σε αντίθεση με τη φιλοσοφία, η μεθοδολογία δεσμεύεται από το θετό δίκαιο, τους ορισμένους δηλαδή κάθε φορά δικαιοϋκούς κανόνες, τους οποίους αναλύει από τη σκοπιά της νομικής τους ισχύος, δηλαδή κατά το κανονιστικό τους περιεχόμενο θεωρούμενο ως ενεργό².

Τα φιλοσοφικά θεμέλια της μεθοδολογίας του δικαίου αναφέρονται, αφενός, στο πρακτικό υπόβαθρο της μεθοδολογίας του δικαίου και αφετέρου, στη σύσταση του αντικειμένου της, του ισχύοντος δικαίου³. Ο προβληματισμός των νομικών σχετικά με τη φύση και τη λειτουργία του δικαίου επηρεάζει βεβαίως και τον μεθοδολογικό στοχασμό, σχηματίζοντας συγκεκριμένες τάσεις και ρεύματα σκέψης. Άλλωστε η ίδια η νομική θεωρία και πράξη αποκτά συγκεκριμένη υπόσταση εντός ορισμένου κοινωνικού και πολιτισμικού πλαισίου, απότοκό και ρυθμιστικός παράγοντας του οποίου είναι αυτή η νομική επιστήμη και το δίκαιο τόσο ως θεωρία όσο και ως πρακτική. Οι εκάστοτε δικαιοϋκές πρακτικές και οι τρόποι ερμηνείας και εφαρμογής του δικαίου δεν θα μπορούσε να θεωρηθούν εκτός του καθορισμένου αυτού πλαισίου. Συνεπώς, το περιεχόμενο και ο προσανατολισμός της μεθοδολογίας του δικαίου εξελίσσονται μέσα στο χρόνο και δεν είναι δυνατόν να αποκτήσουν ένα αυστηρά τοπικό και εθνικό χαρακτήρα, εκτός αν αυτός εντοπίζεται σε συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Διαπλέκονται, βέβαια, αναπόφευκτα με τις ιδιαίτερες αξιολογικές στάσεις των επιστημόνων, τις κοινωνικές, πολιτικές και φιλοσοφικές καταβολές τους,

¹ Σε αντιστοιχία προς την Αριστοτέλεια διάκριση πρώτης και δεύτερης φιλοσοφίας (Αναλυτικά 46 b 36 επ. σε συνδ. προς 26) εύλογη είναι η κατάταξη της μεθοδολογίας στη φιλοσοφία, γεγονός που σήμερα γίνεται δεκτό και για τη φιλοσοφία του δικαίου. Βλ. Αραβαντινό Ι.: «Στοιχεία μεθοδολογίας του δικαίου», εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα, 1978, σελ. 5

² Βλ. Σούρλας Π.: «Νομοθετική θεωρία και νομική επιστήμη», εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 1981, σελ 43

³Βλ. Σούρλας Π.: «Η διαπλοκή δικαίου και πολιτικής και η θεμελίωση των νομικών κρίσεων», εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1989, σελ. 23

καθώς και με τα διαφορετικά γνωστικά κίνητρά τους, φανερώνοντας την ιστορική σχετικότητα και την έντονη πολυμορφία της μεθοδολογίας του δικαίου⁴.

Η παραδοσιακή μεθοδολογία του δικαίου, κάτω από την ισχυρή επίδραση του ρεύματος του νομικού θετικισμού, διαπνεόταν επί πολλές δεκαετίες από μία τυποκρατική αντίληψη περί του σκοπού και του τρόπου ερμηνείας των κανόνων δικαίου. Απόρροια του ρεύματος αυτού ήταν η τάση για αυστηρή προσήλωση του ερμηνευτή στο γράμμα του νόμου, χωρίς την παραμικρή διακριτική ευχέρεια δημιουργικής ερμηνείας εκ μέρους του. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να κυριαρχήσει στο μεθοδολογικό στοχασμό η αντίληψη πως η γλωσσική εκφορά των θετών κανόνων δικαίου αποτελεί όχι μόνο την αφετηρία αλλά και το έσχατο όριο εντός του οποίου μπορεί και πρέπει να κινηθεί ο ερμηνευτής, προκειμένου να ερμηνεύσει ορθά τον κανόνα δικαίου και περαιτέρω να διατυπώσει με ασφάλεια τον νομικό συλλογισμό. Σύμφωνα με τη θετικιστική παράδοση η διαδικασία αναζήτησης της πρόσφορης νομικής λύσης περιορίζεται, δηλαδή, στη γλωσσική-σημασιολογική μόνο ανάλυση των εννοιών που χρησιμοποίησε ο νομοθέτης, ακόμη και στην περίπτωση που οι έννοιες αυτές είναι αόριστες ή ακόμη και όταν εντοπίζονται κενά και αντινομίες μεταξύ των νομικών ρυθμίσεων.

Στη σύγχρονη μεθοδολογία του δικαίου, βέβαια, έχει γίνει αντιληπτή η τεράστια σημασία της γλώσσας του δικαίου και της νομικής επιστήμης, αφού οι διαδικασίες θέσπισης, ερμηνείας και μεταβολής του δικαίου είναι δραστηριότητες που εκφράζονται γλωσσικά. Η σπουδαιότητα της γραμματικής ερμηνείας εξακολουθεί παραδοσιακά να αναγνωρίζεται για τον μεθοδολογικό στοχασμό και η εξέχουσα θέση της είναι εμφανής κυρίως στο χώρο του ποινικού και του φορολογικού δικαίου, διότι θεωρείται ότι διά αυτού του τρόπου διασφαλίζεται η προστασία των δικαιωμάτων του κατηγορούμενου ή του φορολογούμενου. Ωστόσο, η ερμηνευτική χρησιμότητα της γραμματικής ερμηνείας είναι πλέον περιορισμένη λόγω της πολυπλοκότητας των σημερινών δεδομένων που το δίκαιο καλείται να ρυθμίσει και έτσι, η μεθοδολογική της ανεπάρκεια διαπιστώνεται από ένα συνεχώς διευρυνόμενο αριθμό θεωρητικών. Σύμφωνα με μερίδα της θεωρίας « η γραμματική διατύπωση της ερμηνευτέας διάταξης δεν είναι σε θέση να αποτελέσει ασφαλή

⁴Βλ. Σταμάτη Κ., Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων (Επιτομή), Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2009,σελ.200

ερμηνευτικό γνώμονα, αλλά ούτε και αυτοτελές ερμηνευτικό επιχείρημα»⁵. Η σημασία των γλωσσικών σημείων των διατάξεων δεν απορρέει από τη λεκτική διατύπωσή τους αυτήν καθ' εαυτήν, θεωρούμενη με τρόπο εντελώς αφηρημένο. Η θετικιστική μεθοδολογία υπερτιμά τη σπουδαιότητα της «σημασιολογικής» προσέγγισης (semantics) στη δικανική κρίση και στη νομική επιχειρηματολογία γενικότερα, καθώς παραβλέπει πως η νομική ερμηνεία, ιδίως των αόριστων και αξιολογικών εννοιών, δεν επιλύει γλωσσικούς γρίφους, αλλά στην πραγματικότητα λαμβάνει θέση σε ζητήματα του κοινωνικού πράττειν⁶. Την αντίκρουση της θετικιστικής αυτής αντίληψης πραγματεύεται η συγκεκριμένη εργασία, προσπαθώντας να φανερώσει την σπουδαιότητα της συστηματικής και της τελεολογικής ερμηνείας και την δυνατότητα που παρέχουν αυτές στην εξεύρεση λύσεων όχι μόνο τυπικά σύννομων, αλλά και ουσιαστικά ορθών στο περιεχόμενό τους. Η περιορισμένη ευρετική χρησιμότητα της «γραμματικής» ερμηνείας και η ανάγκη καταφυγής στην παράλληλη χρήση των μεθοδολογικών εργαλείων που παρέχουν η συστηματική και η τελεολογική ερμηνευτική μέθοδος διαπιστώνεται σε ολόκληρο το πεδίο της έννομης τάξης, δηλαδή ακόμη και στο φορολογικό και το ποινικό δίκαιο, όπου η κρατούσα γνώμη θεωρεί πως, σε συνδυασμό με τη βούληση του ιστορικού νομοθέτη, η γλωσσική ερμηνεία είναι η μόνη δυνατή και ασφαλής μέθοδος να χρησιμοποιηθεί. Θα υποστηριχτεί ότι σε κάθε κλάδο του δικαίου είναι αναγκαία η συνδυασμένη χρήση των μεθόδων ερμηνείας για το σχηματισμό ορθών αποφάσεων. Προηγείται μία σύντομη έκθεση των κυριότερων μεθοδολογικών θεωριών, οι οποίες καθόρισαν τη νομική σκέψη και στις οποίες βασίζονται πολλές από τις σύγχρονες μεθοδολογικές αντιλήψεις. Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι βασικές θέσεις της παραδοσιακής μεθοδολογίας σχετικά με την τελεολογική και τη συστηματική ερμηνεία και κυρίως η αντίληψη περί προτεραιότητας και αποκλειστικότητάς της στην ερμηνευτική διαδικασία. Θα επιχειρηθεί, επίσης, η αντίκρουση των παραπάνω θέσεων: Δίνεται έμφαση στην αξίωση της σύγχρονης μεθοδολογίας για ενότητα στην ερμηνεία με συνδυασμένη χρήση όλων των ερμηνευτικών κριτηρίων, ώστε να επιλεγεί η καταλληλότερη κάθε φορά λύση ενόψει της ιδιαιτερότητας της εκάστοτε κρινόμενης περίπτωσης. Προβάλλεται η ανάγκη ανάδειξης του ρυθμιστικού περιεχομένου των νομικών διατάξεων, μέσω της πραγματολογικής ολοκλήρωσής τους. Επίσης, τονίζεται πως η θεμελίωση ορθών

⁵Βλ. Σταμάτη Κ., Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, όπ.παρ., σελ. 200

⁶Βλ. Σταμάτη Κ., Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων όπ.παρ., σελ. 260

νομικών κρίσεων είναι εφικτή, όταν η ερμηνεία βασίζεται στο τριπλό κριτήριο ορθότητας και συνάδει με τις γενικές αρχές και τις συνταγματικές επιταγές ενός δημοκρατικά νομιμοποιημένου κράτους δικαίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

1.1. ΟΙ ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ

Οι τρόποι και οι κατευθύνσεις της νομικής ερμηνείας, όπως και ο μεθοδολογικός στοχασμός γενικότερα, επηρεάστηκαν για μεγάλο χρονικό διάστημα από το ισχυρό φιλοσοφικό ρεύμα του νομικού θετικισμού και των ειδικότερων εκφάνσεών του. Προκειμένου, λοιπόν, να αποδοθεί η μεθοδολογική σκέψη στην ιστορική της συνέχεια και να αξιολογηθούν τα προβαλλόμενα ακόμη και σήμερα επιχειρήματα, είναι απαραίτητη μία σύντομη επισκόπηση των βασικών αυτών μεθοδολογικών τάσεων.

1.1.1. Ο νομικός θετικισμός του 19ου αιώνα

Το ισχυρότατο αυτό ρεύμα που καθόρισε την επιστημονική προσέγγιση και τα μεθοδολογικά εργαλεία των νομικών για μεγάλο χρονικό διάστημα γνώρισε τη μεγαλύτερη ακμή του κατά τον 19ο αιώνα. Οι κοινωνικές και πνευματικές συνθήκες στην αστικοποιούμενη Ευρώπη⁷ έστρεψαν τη νομική σκέψη σε κατεύθυνση θετικιστική. Σύμφωνα με αυτή, η νομική επιστήμη αναγνωρίζει ως νομιμότητα (legalite) μόνο τους κανόνες συμπεριφοράς που θεσπίζονται από αρμόδια κρατική αρχή, χωρίς να εξετάζει το ζήτημα της ουσιαστικής νομιμοποίησης (legitime) ή όχι της τελευταίας⁸. Βασικό γνώρισμα της θετικιστικής κατεύθυνσης είναι η αποσύνδεση του δικαίου όχι μόνο από την ηθική και τη μεταφυσική, αλλά και από κοινωνικά ή πολιτικά ζητήματα. Αποτέλεσμα της θετικιστικής αυτής τάσης είναι η δημιουργία μίας τυποκρατικής νομικής μεθοδολογίας, η οποία περιορίζεται αποκλειστικά και μόνο στην περιγραφή και την αναλυτική επεξεργασία των κανόνων δικαίου χωρίς να καταλείπει περιθώριο για εκτιμήσεις ουσιαστικής ορθότητας. Στη θεωρία του θετικισμού κυρίαρχη είναι η θέση πως η μία και μόνη ορθή λύση εμπεριέχεται στο

⁷ Η είσοδος στη νέα κεφαλαιοκρατική παραγωγή συνοδεύτηκε από αιτήματα για πολιτικές ελευθερίες και συμμετοχή του λαού στην άσκηση της εξουσίας. Οι κωδικοποιήσεις του θετού δικαίου (πρωσική το 1794 και γαλλική το 1802) έτειναν στην κατεύθυνση αυτή

⁸ Βλ. Σταμάτη Κ, Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων σελ. 12

νομικό σύστημα, το οποίο θεωρείται ως κλειστό και πλήρες. Συνεπώς, σκοπός του ερμηνευτή είναι να την αναζητήσει μέσω της ερμηνευτικής διαδικασίας, η οποία εξαντλείται στην υπαγωγή πραγματικών περιστατικών σε υφιστάμενες ήδη διατάξεις του ισχύοντος δικαίου.

Οι κυριότερες από τις πολλές εκδοχές του νομικού θετικισμού εκφράστηκαν στη Γαλλία και τη Γερμανία. Κατά τη γαλλική «εξηγητική σχολή» (Ecole de l' exegese) , ερμηνεία του νόμου είναι η σύλληψη του νοήματός του, το οποίο προκύπτει από το γράμμα του. Ωστόσο, το κείμενο του νόμου δεν αντιμετωπίζεται ως γράμμα νεκρό, αλλά ως έκφραση της βούλησης του νομοθέτη. Με την αναζήτηση της αληθινής νομοθετικής βούλησης η εξηγητική σχολή πιστεύει ότι δίνεται απάντηση σε όλα τα νομικά προβλήματα⁹. Αντίθετα, η «ιστορική σχολή», η γερμανική εκδοχή του νομικού θετικισμού, τόνισε την καθαρά τεχνική υφή της νομικής εργασίας και της αποκλειστικής χρήσης της λογικής για την εννοιολογική ανάλυση του ισχύοντος δικαίου και την ανάπτυξη των συναγόμενων από αυτό λύσεων¹⁰. Ο Savigny¹¹ (1779-1864), κύριος εκπρόσωπος της ιστορικής σχολής, προήγαγε τη λεγόμενη νομική μέθοδο, η οποία συνίσταται σε αναλυτική δογματική επεξεργασία νομικών θεσμών και εννοιών, δίνοντας στη νομική μεθοδολογία εννοιοκρατικό χαρακτήρα, σε αντιπαράθεση με τη βουλευσιαρχική εκδοχή της γαλλικής σχολής. Ο νομικός θετικισμός και στις δύο εκδοχές του έτεινε ουσιαστικά σε υποστασιοποίηση των νομικών αρχών και εννοιών. Παρόλο που συνέβαλε στην παγίωση ενός τυπικού έστω κράτους δικαίου, ωστόσο οδήγησε σε μία άκρως τυποκρατική και συντηρητική αντίληψη για την ερμηνεία και την εφαρμογή του δικαίου. Οι θετοί κανόνες δικαίου αντιμετωπίζονταν ως θέσφατα, για τα οποία δεν χωρεί κριτική ή αμφισβήτηση και οι οποίοι έπρεπε να ερμηνεύονται σύμφωνα με την αληθινή ή υποτιθέμενη βούληση του νομοθέτη, ανεξάρτητα από τη δημοκρατική πολιτική νομιμοποίησή του. Συνεπώς, η γραμματική ερμηνεία, σε συνδυασμό με τη βούληση του ιστορικού νομοθέτη, κατέχει τα «πρωτεία» στη θετικιστική νομική μεθοδολογία, εφόσον η πίστη στο «γράμμα» του νόμου αποτελεί θεμελιώδη αρχή της.

⁹ Βλ. Σούρλα Π., Η διαπλοκή δικαίου και πολιτικής και η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1989, σελ.29

¹⁰ Βλ. Σούρλα Π., Η διαπλοκή δικαίου και πολιτικής και η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, όπ.παρ., σελ. 34

¹¹ Ο Savigny ανάγει την ιστορική διάσταση του δικαίου στην ίδια την ιστορία ενός συγκεκριμένου λαού, του γερμανικού: «το δίκαιο... δεν έχει καμία καθαυτό οντότητα. Αντίθετα, η ουσία του είναι ο βίος των ανθρώπων, ιδωμένος από μία διαφορετική σκοπιά» (Von Beruf 30), όπως αναφέρεται από τον Αραβαντινό Ι., Εισαγωγή στην επιστήμη του δικαίου, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, 1983, σελ 186

Η θεωρία της στάθμισης συμφερόντων, η αντικειμενικά τελολογική θεωρία ερμηνείας και η κίνηση για ελεύθερη αναζήτηση του δικαίου. Στις αρχές του 20ου αιώνα, παρόλο που η νομική σκέψη εξακολουθεί να κυριαρχείται από έντονο θετικιστικό πνεύμα, εκδηλώνεται μία κριτική εναντίον τόσο της βουλησιαρχικής, όσο και της εννοιοκρατικής εκδοχής του με την εμφάνιση τριών κυρίως ρευμάτων, τα οποία όχι μόνο ανέτρεψαν τις μέχρι τότε γενικά αποδεκτές αντιλήψεις, αλλά και διατύπωσαν σχεδόν όλους εκείνους τους τρόπους που ακόμη και σήμερα κυριαρχούν στη μεθοδολογική συζήτηση¹². Οι εκπρόσωποι και των τριών μεθοδολογικών ρευμάτων στράφηκαν εναντίον των προγενέστερών τους θετικιστικών μεθοδολογικών εκδοχών με το να αρνούνται τόσο την απόλυτη δεσμευτικότητα της βούλησης του ιστορικού νομοθέτη όσο και την τυπικολογική μέθοδο. Η ερμηνεία και εφαρμογή του δικαίου εμφανίστηκε από αυτούς είτε ως αναπαραγωγή των νομοθετικών σταθμίσεων συμφερόντων είτε ως ενεργοποίηση της ιστορικά εξελισσόμενης αντικειμενικά τελολογικής ερμηνείας νοήματος της νομοθεσίας είτε ως ελεύθερη εύρεση του δικαίου από το δικαστή. Σε επίπεδο θεωρίας η αμφισβήτηση των βασικών βουλησιαρχικών αντιλήψεων ξεκίνησε από τον ύστερο Jhering¹³, ο οποίος εισηγήθηκε πως θεμέλιο του δικαίου δεν είναι η βούληση που το παράγει, αλλά ο σκοπός, στην υπηρεσία του οποίου είναι ταγμένο. Το δίκαιο συλλαμβάνεται, λοιπόν, σε μία τελολογική προοπτική. Η τυπική λογική δεν αρκεί για τη συναγωγή του ορθού νομικού αποτελέσματος. Απαραίτητη είναι η τελολογική ερμηνεία, που συνίσταται στην επιλογή εκείνης από τις εναλλακτικές νηματικές εξειδικεύσεις του νόμου, η οποία εναρμονίζεται καλύτερα προς το νομοθετικό σκοπό¹⁴. Η θεωρία της στάθμισης συμφερόντων, όπως είναι γνωστή, δέχεται όχι μόνο ότι η νομοθεσία δεν είναι ποτέ πλήρης, εμφανίζοντας ατέλειες και κενά, αλλά και ότι ο νομοθέτης και ο εφαρμοστής ακολουθούν κατά βάση μία ενιαία μέθοδο, την τελολογική¹⁵.

¹² Βλ. Σούρλα Π., Η διαπλοκή δικαίου και πολιτικής και η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, όπ.παρ.,σελ.43

¹³ Στο πρότερο έργο ο Jhering ισχυρίζεται ότι οι κανόνες του ισχύοντος δικαίου αποτελούν μία πρώτη ύλη, στην οποία η νομική επιστήμη οφείλει να αναζητήσει τις βασικές έννοιες, που για τον ίδιο συνιστούν λογικά στοιχεία ανεπίδεκτα διαιρέσεως σε άλλα απλούστερα και, στη συνέχεια να ανακατασκευάσει, χάρη στη σύνθεση των στοιχείων αυτών, το εννοιολογικό σύστημα του ισχύοντος δικαίου. Οι μεταγενέστερες απόψεις του Jhering είναι διατυπωμένες κυρίως στο έργο του «Der Zweck im Recht», δημοσιευμένο το 1877. βλ. Ι. Αραβαντινό, όπ.παρ., σελ 190

¹⁴ Βλ. Σούρλα Π., Η διαπλοκή δικαίου και πολιτικής και η θεμελίωση των νομικών κρίσεων όπ.παρ.,σελ.45

¹⁵ Κατά τον Heck (1858-1943), κύριο εκπρόσωπο της θεωρίας στάθμισης συμφερόντων, ο παλαιότερος τρόπος νομικής σκέψης «περιόριζε το δικαστή στην λογική υπαγωγή της επίδικης βιοτικής περίπτωσης κάτω από νομικές έννοιες. Η έννομη τάξη γινόταν αντιληπτή ως κλειστό

Εν μέρει πριν και εν μέρει παράλληλα με τη θεωρία αυτή εμφανίζονται δύο νέες μεθοδολογικές τάσεις, οι οποίες αξιώνουν μεγαλύτερη ελευθερία του δικαστή απέναντι στο νόμο και εγκατάλειψη των μέχρι τότε κυρίαρχων μεθοδολογικών αντιλήψεων. Κατά την λεγόμενη αντικειμενική θεωρία περί ερμηνείας, δεσμευτικό για τον εφαρμοστή του δικαίου είναι το θετό κείμενο και όχι η βούληση των προσώπων που το θέσπισαν ή άλλα στοιχεία που σχετίζονται με την ιστορική συγκυρία της θεσπίσεώς του. Γι' αυτό σκοπός της ερμηνείας δεν μπορεί παρά να είναι η σύλληψη του «αντικειμενικού» νοήματος που προκύπτει από το κείμενο του νόμου ως τμήματος της έννομης τάξης, πυρήνα της οποίας αποτελούν ορισμένες βασικές αρχές. Καινοτομία της θεωρίας αποτελεί πως δέχεται μία χαλαρή δέσμευση του δικαστή από το κείμενο του νόμου, γεγονός που δεν σημαίνει όμως ούτε πλήρη απομάκρυνσή του από την έννομη τάξη ούτε δικαστική αυθαιρεσία¹⁶. Η ερμηνευτική αναζήτηση πέρα από το γράμμα του νόμου, για να μην είναι αυθαίρετη, θα πρέπει να συνάδει με αρχές του δικαίου έκδηλες ως στοιχεία του πνεύματος της συνολικής έννομης τάξης. Μία άλλη τάση, που εμφανίζεται λίγα χρόνια αργότερα, διευρύνει ακόμη περισσότερο την ελευθερία του δικαστή κατά την αναζήτηση της πρόσφορης νομικής λύσης. Πρόκειται για τη σχολή ή κίνηση του ελεύθερου δικαίου, η οποία δέχεται η δέσμευση του δικαστή θεωρείται απόλυτη σε όση έκταση το τεθειμένο δίκαιο δεν εμφανίζει κενά. Ωστόσο, επειδή κενά θεωρούνται ότι υπάρχουν, ακόμη και όταν ο νόμος παρουσιάζεται ασαφής, η δεσμευτικότητα του νόμου καταλαμβάνει τελικά ένα στενό κύκλο περιπτώσεων. Προχωρώντας ακόμη πιο πέρα οι οπαδοί του ελεύθερου δικαίου ισχυρίζονται πως πέρα από το στενό αυτό κύκλο περιπτώσεων δεν υπάρχει κανενός είδους δέσμευση του δικαστή από το νόμο¹⁷. Αυτή ακριβώς η άποψη είναι που διαφοροποιεί, κάνοντάς την πιο ριζοσπαστική, την κίνηση του ελεύθερου δικαίου από τις άλλες αντι-εννοικρατικές τάσεις. Η κριτική των αντιλήψεων του νομικού θετικισμού που άσκησαν οι θεωρίες αυτές πρόβαλε όλα εκείνα τα ερωτήματα που από τότε απασχολούν τη συζήτηση γύρω από τις φιλοσοφικές βάσεις

σύστημα νομικών εννοιών και μάλιστα ως παραγωγικό (αναλυτικό)... Γι' αυτό στην επιστημονική εργασία ίσχυε το πρωτείο της λογικής» (Bergiffsbildung und Interessenjurisprudenz, 1932, 3), όπως αναφέρεται σε *Αραβαντινό Ι*, όπ.παρ.,σελ. 194

¹⁶ Σύμφωνα με τον Kohler, τον κυριότερο εκπρόσωπο της θεωρίας, « δεν αποτελεί κατάχρηση, αλλά χρήση της δικαστικής εξουσίας σύμφωνα με τον προορισμό της το να ακολουθούν τα δικαστήρια την πρόοδο του δικαίου με μεταβαλλόμενη ερμηνεία μέσα στο πλαίσιο του γράμματος του νόμου», GrunhZ, 13, 1886, όπως αναφέρεται σε *Σούρλα ΙΙ*, Η διαπλοκή δικαίου και πολιτικής, όπ.παρ. σελ. 53.

¹⁷ Βλ. *Σούρλα ΙΙ*, Δίκαιο και Δικανική Κρίση, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2017,σελ.58

της μεθοδολογίας του δικαίου. Και σήμερα ακόμη αξίωση για ουσιαστική ορθολογικότητα των νομικών κρίσεων, την οποία δεν εξασφαλίζουν οι βασικές θέσεις του νομικού θετικισμού, αποτελεί συνέχιση των αιτημάτων για αξιολογική στάθμιση των συμφερόντων και αντικειμενικά τελολογική ερμηνεία. Βέβαια, οι απαντήσεις που δίνονται σήμερα απέχουν σε αρκετά σημεία από εκείνες που έδωσαν οι θεωρίες των αρχών του 20ου αιώνα.

1.1.2. Σύγχρονες μεθοδολογικές τάσεις

Η σύγχρονη νομική σκέψη προσανατολίζεται σαφώς προς μία αντιθετικιστική θεώρηση του δικαίου. Οι σημαντικότερες τάσεις της νεότερης μεθοδολογίας, η «αναλυτική»¹⁸, η «ερμηνευτική» μεθοδολογία, καθώς οι σχετικές με την τελευταία, «τοπική» και «νέα ρητορική», παρά τις επιμέρους διαφωνίες τους, υπογραμμίζουν πως η κατανόηση του ισχύοντος δικαίου δεν είναι πρόβλημα αποκλειστικά σημασιολογικό και δίνουν έμφαση στην πραγματολογική διάσταση της ερμηνείας και εφαρμογής του¹⁹. Δέχονται ότι ο νόμος είναι γλωσσικά αδύνατο να προκαθορίσει με σαφήνεια και πληρότητα όλες τις περιπτώσεις εφαρμογής του, με συνέπεια να μην αρκεί μία απλή διαδικασία υπαγωγής των συγκεκριμένων περιστατικών στο πραγματικό του εφαρμοζόμενου κανόνα, για να θεωρηθεί επαρκώς θεμελιωμένη η δικανική κρίση. Επίσης, υποστηρίζουν πως η πρόσθετη εργασία που απαιτείται από τον εφαρμοστή, προκειμένου να γίνει δυνατή η υπαγωγή, περιλαμβάνει οπωσδήποτε την εκτίμηση και αξιολόγηση των συνεπειών της καθεμιάς από τις λύσεις, που καταρχήν εμφανίζονται ως δυνατές²⁰.

¹⁸ Παρόλο που η «αναλυτική» νομική σκέψη, με κύριο εκπρόσωπο τον H.L.A. Hart, υιοθετεί ορισμένες θετικιστικές θέσεις, απομακρύνεται αρκετά από τον παραδοσιακό νομικό θετικισμό.

¹⁹ Βλ. Σταμάτη Κ., όπ.παρ., σελ. 63

²⁰ Βλ. Σούρλα Π., Η διαπλοκή δικαίου και πολιτικής, όπ.παρ., σελ. 75

1.2. Η «ΕΡΜΗΝΕΙΑ»

Η Νομική επιστήμη, νοούμενη ως δογματική του δικαίου, είναι μια «κατανοούσα επιστήμη» (verstehende Wissenschaft). Αντικείμενο κατανόησης της νομικής επιστήμης είναι το κανονιστικό νόημα του ισχύοντος δικαίου²¹. Η επιστήμη αυτή βρίσκει ως υπάρχον και δεδομένο το ισχύον δίκαιο ως φαινόμενο με κανονιστική δύναμη, δηλαδή ως ένα σύνολο κανόνων στο ρυθμιστικό περιεχόμενο των οποίων οι κοινωνοί καλούνται να συμμορφωθούν. Το νοηματικό περιεχόμενο του δικαίου η νομική επιστήμη προσπαθεί να κατανοήσει, ώστε να εκφέρει περί αυτού κρίσεις εφαρμοζόμενες στην πράξη²².

Μιλώντας για την έννοια της «ερμηνείας» εν γένει γνωρίζουμε ότι ανάγκη ερμηνείας προκύπτει περί τα αντικείμενα που ενέχουν κάποιο νόημα, όπως κατ'εξοχήν τέτοια είναι οι ανθρώπινες εκδηλώσεις²³. Για ερμηνεία δεν γίνεται λόγος μόνο στο δίκαιο. Ερμηνεία γενικά καλείται η ενέργεια μέσω της οποίας το ανθρώπινο υποκείμενο επιχειρεί να συλλάβει το νόημα των ανθρώπινων δημιουργημάτων και εκδηλώσεων από τη σκοπιά τόσο των δημιουργών τους όσο και εκείνων προς τους οποίους αυτά απευθύνονται²⁴. Τα φυσικά φαινόμενα και οι πραγματικές καταστάσεις μπορεί να αποτελέσουν μόνο αντικείμενο παρατήρησης, περιγραφής και εξήγησης αφού δεν διαθέτουν νόημα. Σε αντίθεση με αυτά, ορισμένα δημιουργήματα ή εκδηλώσεις της ανθρώπινης ύπαρξης μπορούν να γίνουν εκτός από αντικείμενο παρατήρησης και αντικείμενο κατανόησης. Πρόκειται ειδικότερα για τα έργα και τις εκδηλώσεις εκείνες του ανθρώπου που συνδέονται με διάφορες πρακτικές δραστηριότητες και με την επικοινωνία του ατόμου με τους άλλους και- όπως γίνεται αντιληπτό- σχετίζονται με τις επιδιώξεις, επιλογές αξιών και σκοπών και πράξεις που τους προσδίδουν κάθε φορά ένα ιδιαίτερο νόημα²⁵.

²¹Βλ.Παπανικολάου Π., Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, Εκδόσεις Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2000, σελ. 30

²²Βλ. Παπανικολάου Π.,όπ.παρ.,σελ.30

²³Βλ.Σταμάτη Κ., Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, όπ.παρ.,σελ.149.

²⁴Βλ.Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2017, σελ.492

²⁵ Βλ.Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση, όπ.παρ., σελ.492

Σε δύο μεγάλες κατηγορίες διακρίνονται τα ανθρώπινα δημιουργήματα και εκδηλώσεις που είναι δεκτικά ερμηνείας²⁶. Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν όσα διαμορφώνονται ακριβώς με τον σκοπό να μεταφερθεί διά αυτών κάποιο νόημα από τον δημιουργό τους στους άλλους. Στη δεύτερη κατηγορία ανήκουν όλα τα δημιουργήματα και εκδηλώσεις που, χωρίς να έχουν ως άμεσο και μοναδικό σκοπό κάποια ανακοίνωση προς τους άλλους, εκφράζουν μια πλευρά του ανθρώπινου βίου, η οποία διαμορφώνεται βάσει επιλογών του δρώντος προσώπου, κατά κανόνα ενσυνείδητων. Η κατηγορία αυτή ως προς αυτό διαφοροποιείται από τα φυσικά φαινόμενα, από τη στιγμή που υπερβαίνει το επίπεδο μιας μηχανικής και ασυναίσθητης αντίδρασης στα εξωτερικά ερεθίσματα²⁷. Όπως προκύπτει, λοιπόν, από τα ανωτέρω, η ερμηνεία ως διανοητική εργασία διαφοροποιείται ανάλογα με το προς ερμηνεία αντικείμενο.

Καθώς η σκοπιά του ερμηνευτή ποικίλλει ανάλογα πάντα και με το ερμηνευόμενο αντικείμενο, πρέπει να ληφθεί υπόψιν και η θέση σύμφωνα με την οποία ο ερμηνευτής μπορεί να κατανοήσει πληρέστερα το υπό ερμηνεία αντικείμενο. Η θέση αυτή θέτει υπό αμφισβήτηση την άποψη σύμφωνα με την οποία στόχος της ερμηνείας πρέπει να τίθεται η εύρεση των πραγματικών προθέσεων του δημιουργού (κατ' ουσίαν, υποστηρίζεται έτσι ότι το νόημα τους προς ερμηνεία αντικειμένου είναι οριστικό και δεδομένο για κάθε μελλοντική ερμηνεία και αποτελεί αυτήν καθ' εαυτήν την ιδέα του δημιουργού). Αντίθετα, τονίζεται η σπουδαιότητα της δημιουργικής συμβολής του ερμηνευτή, ο οποίος ενδέχεται να εμβαθύνει κατά τρόπο εν μέρει πρωτότυπο στο ερμηνευόμενο αντικείμενο, παρουσιάζοντας διαφορετική οπτική από αυτήν που αποτελούσε αρχική επιθυμία του δημιουργού²⁸.

²⁶ Για τη διάκριση βλ. *Σούρλα Π.*, Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ. 493 επ.

²⁷ Σύμφωνα με τον Σούρλα, ενώ η ερμηνεία κάθε ανθρώπινης εκδήλωσης γίνεται συνήθως από τους άλλους, υπάρχουν ειδικές περιπτώσεις εκδηλώσεων που γίνονται κυρίως και προεχόντως εν όψει του ότι θα ερμηνευθούν από τους άλλους, όπως συμβαίνει στην περίπτωση των λογοτεχνικών έργων ή οι στρατιωτικές διαταγές. Αντίθετα με αυτές, ορισμένες εκδηλώσεις, παρ' ότι επιδέχονται ερμηνεία, δεν πραγματοποιούνται αποκλειστικά γι' αυτό το σκοπό, βλ. *Σούρλα Π.*, Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ. 493, υποσημείωση 5.

²⁸ βλ. *Σούρλα Π.*, Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ. 496 επ.

1.3. Η ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Σύμφωνα με την κρατούσα διδασκαλία, η ερμηνεία του κανόνα δικαίου αποτελεί την βασική οδό θεμελίωσης των νομικών κρίσεων και κύριο μέλημα του εφαρμοστή του δικαίου. «Από την ερμηνεία προσδοκάται αφ' ενός η νοηματική εξειδίκευση του κανόνα δικαίου (οποίος έχει προηγουμένως, εφ' όσον τυχόν ήταν νομοτεχνικά διασπασμένος σε περισσότερες της μίας διατάξεις, 'συναρμολογηθεί' σε μία ολοκληρωμένη ρύθμιση, νοούμενη ως σύναψη πραγματικού και έννομης συνέπειας), έτσι ώστε να γίνει αντιληπτό το ακριβές ρυθμιστικό του περιεχόμενο, και αφ' ετέρου να επιτευχθεί η διακρίβωση του εύρους και η χάραξη των ορίων της κανονιστικής του εμβέλειας, η οποία θα διευκολύνει ακολούθως την εφαρμογή του και ειδικότερα την υπαγωγή, δηλαδή τη 'διαπίστωση' του αν η υπό κρίση βιοτική σχέση εμπίπτει ή όχι σε αυτήν»²⁹. Μέσω της ερμηνείας, λοιπόν, επιδιώκεται η νοηματική εξειδίκευση του γενικού και αφηρημένου κανόνα δικαίου, μέχρι τον βαθμό που αυτός θα γίνει απόλυτα σαφής ως προς τις λεπτομέρειές του έτσι ώστε να ανταποκρίνεται σε μία ορισμένη βιοτική σχέση. Αντίστροφα, η υπό κρίση βιοτική σχέση, μέσω του νομικού χαρακτηρισμού της, θα πρέπει να είναι δυνατόν να υποδείξει συγκεκριμένο κανόνα δικαίου ως τον εφαρμοζόμενο σε αυτήν και στην συνέχεια να υπαχθεί στην ρύθμισή του.

Για την ερμηνεία του δικαίου, αναμφίβολα, συμπράττουν οι τρεις βασικές συνιστώσες του Λόγου³⁰: α) η επιδεξιότητα και η φρόνηση της νόησης, ως προς την εύρεση των κατάλληλων εννοιών και την σκοπιμότητα των ρυθμίσεων που θεσπίζονται, β) ο πρακτικός Λόγος, για τη νομιμοποίηση της έννομης τάξης, σύμφωνα με τις θεμελιώδεις αρχές που τίθενται από την ελεύθερη βούληση, γ) η ικανότητα κρίσης, αφ' ενός για την ορθή εξειδίκευση των αρχών σε επιμέρους κανόνες και αφ' ετέρου για την δίκαιη ερμηνεία και εφαρμογή των κανόνων στην ιστορική πραγματικότητα. Με την ερμηνεία του δικαίου, συνεπώς, στόχος είναι να βρεθεί η ερμηνευτική πρόταση που αποδίδει ορθότερα το ρυθμιστικό περιεχόμενο των διατάξεων και των αρχών του δικαίου που διέπουν μία συγκεκριμένη περίπτωση. Άλλωστε, έργο του ερμηνευτή είναι να ανεύρει μεταξύ των πλειόνων δυνατών

²⁹ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ. 491

³⁰ Βλ. Σταμάτη Κ., Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, όπ.παρ. , σελ 149

νοηματικών εκδοχών την «ορθή»³¹ Η θεμελίωση δικανικής κρίσης, ειδικότερα, συνίσταται βασικά στην εύλογη συναγωγή έννομων συνεπειών από μία αιτιολογημένη κανονιστική πρόταση και από μία εμπεριστατωμένη εμπειρική πρόταση (μείζονα και ελάσσονα αντιστοίχως)³².

³¹ Βλ. Παπανικολάου Π., όπ.παρ. σελ.33

³² Βλ. Σταμάτη Κ., Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, όπ.παρ. σελ 150

1.4. ΟΙ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΕΣ ΣΗΜΑΣΙΕΣ ΤΗΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΣΤΟ ΔΙΚΑΙΟ

Με δεδομένο ότι η σημασία και η διαδικασία της ερμηνείας βρίσκεται σε άμεση εξάρτηση με το προς ερμηνεία αντικείμενο, πρέπει να πούμε ότι η ακριβής εκτίμηση του τρόπου και της σπουδαιότητας της ερμηνείας του δικαίου προϋποθέτει ότι ο ερμηνευτής έχει σχηματίσει πλήρη εικόνα για τον κανονιστικό χαρακτήρα του δικαίου, το στοιχείο δηλαδή που συνιστά την βασική ιδιαιτερότητα του ως υπό ερμηνεία αντικειμένου³³.

Δύο σημασίες μπορεί να αποδοθούν στην ερμηνεία του δικαίου και είναι οι εξής:

A) η σύλληψη του νοήματος συγκεκριμένων διατάξεων

B) η σύλληψη του νοήματος του δικαίου εν συνόλω, ως θεσμού ρυθμιστικού της ανθρώπινης συμβίωσης.

Η υπό A) περίπτωση απομονώνει τις επιμέρους διατάξεις και τις αντιμετωπίζει «ως σύνολα γλωσσικών σημείων που χρησιμοποιούνται ως βοηθήματα και μέσα στην υπηρεσία του σκοπού της επίσημης και δημόσιας διακήρυξης και γνωστοποίησης των θεσμικών ρυθμίσεων που αφορούν έναν συγκεκριμένο κύκλο βιοτικών σχέσεων³⁴». Η υπό B) περίπτωση αναφέρεται στη σημασία που έχει το δίκαιο ως σύνολο (ή στη σημασία που έχουν τα υποσύνολά του ως ενότητες, όπως π.χ. το ποινικό δίκαιο, το εργατικό δίκαιο), δημιουργήμα ρυθμιστικό της ανθρώπινης ζωής, σημασία που εξηγεί τους λόγους που ωθούν τους υποκείμενο στο δίκαιο κοινωνούς να τελούν ή όχι ορισμένες πράξεις και να αποκτούν ή όχι ορισμένη συμπεριφορά.

Συνδέοντας έτσι τα δίκαιο με την ερμηνεία του ως διαδικασία σύλληψης του νοήματός του, είναι δυνατόν να ακολουθούμε διαφορετικές θεωρήσεις τις οποίες θεωρούμε σκόπιμο να εκθέσουμε, για την πλήρη κατανόηση του ζητήματος της ερμηνευτικής του δικαίου³⁵.

³³ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ. 497

³⁴ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ. 497-498

³⁵ Για τη διάκριση βλ. αναλυτικά Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ. 498 επ.

1)Έτσι, σύμφωνα με μία πρώτη θεώρηση, ερμηνεία είναι η σύλληψη του νοήματος των διατάξεων και των κανόνων του ισχύοντος δικαίου και ειδικότερα των κανόνων δικαίου που συνάγονται από τις ισχύουσες διατάξεις και συγκροτούν τη μείζονα πρόταση του δικανικού συλλογισμού, οποίος αποτελεί τον άξονα της αιτιολόγησης της εφαρμογής τους. Οι διατάξεις και οι κανόνες στις χώρες που βασική πηγή του δικαίου είναι ο νόμος, βρίσκονται αποτυπωμένοι σε επίσημα κείμενα, δηλαδή πανηγυρικά διακηρυγμένα και επίσημα δημοσιευμένα σύνολα γραπτών συμβόλων που ενσωματώνουν και μεταφέρουν συγκεκριμένο νόημα, χρησιμεύοντας -σύμφωνα με την άποψη που μελετούμε- στην «επικοινωνία» του νομοθέτη ως ρυθμιστή της κοινωνικής συμβίωσης και των κοινωνιών ως αποδεκτών των ρυθμίσεών του³⁶.

Στην άποψη που μελετούμε, το ιδεώδες που κατευθύνει την ερμηνευτική διαδικασία είναι αυτό της σαφήνειας. Το μήνυμα του νομοθέτη πρέπει να φτάσει στον αποδέκτη- κοινωνό όσο το δυνατόν πιο ακέραιο και αυθεντικό, απαλλαγμένο από νοηματικές ελλείψεις και παραμορφώσεις. Αυτό επιτυγχάνεται, σύμφωνα με τη θεωρία, αν αντικατασταθεί, όπου αυτό επιβάλλεται, η γλωσσική αποτύπωση του κειμένου με γλωσσικές εκφράσεις αναλυτικότερες και κατά συνέπεια περισσότερο προσιτές στον αποδέκτη της νομοθετικής ρύθμισης, χωρίς να προστεθεί ή να αφαιρεθεί οτιδήποτε από το αληθές περιεχόμενό του³⁷. Η άποψη αυτή αποτελεί και την κρατούσα μεθοδολογική διδασκαλία.

Β) Ο ερμηνευτικός χαρακτήρας του δικαίου συνολικά: Η άποψη αυτή αναφέρεται στο δίκαιο όχι ως γραπτό κείμενο, αλλά στην πρακτική του λειτουργία, στους λόγους που το καθιστούν ρυθμιστικό παράγοντα της ανθρώπινης συμβίωσης. Έτσι, ο ερμηνευτικός χαρακτήρας του δικαίου σημαίνει ότι το δίκαιο ρυθμίζει τις ανθρώπινες πράξεις και δεν στοχεύει απλώς στην εξωτερική επίτευξη αποτελεσμάτων στο πλαίσιο της κοινωνίας. Περαιτέρω, παραμένει ακατανόητο, αν δεν γίνει εξ αρχής αναφορά στη κανονιστική του διάσταση και στην ηθικοπολιτική αξία και σπουδαιότητά του για την κοινωνική συμβίωση³⁸.

Συνέπεια της προσέγγισης αυτής του δικαίου είναι ότι αυτό πρέπει να γίνεται αντιληπτό ως ένα σύστημα ρυθμίσεων που περιέχει λόγους που αιτιολογούν το

³⁶ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ. 499

³⁷ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ. 499

³⁸ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ.500

«πράττειν» με συγκεκριμένο ηθικοπολιτικά χρωματισμένο περιεχόμενο³⁹. Η διαδικασία της θεμελίωσης των νομικών κρίσεων δεν μπορεί να επιλέγει ως αφετηρία της τον νόμο μόνο ως ένα σύνολο κειμένων το οποίο πρέπει να αποκωδικοποιηθεί, ώστε να γίνει αντιληπτή η σημασία που εμπεριέχεται στο γλωσσικό του πλαίσιο, κάτι το οποίο ακολουθεί η κρατούσα διδασκαλία.

Γ) Το δίκαιο ως ενταγμένο στην ιστορικότητα των ανθρώπινων πραγμάτων: Σύμφωνα με την θέση αυτή, και η νοηματική εξειδίκευση του νόμου και όλη η διαδικασία του δικαιοδοτείν και η σύλληψη του νοήματος του δικαίου οφείλει να διέπεται από τα πορίσματα της φιλοσοφικής ερμηνευτικής. Η φιλοσοφική ερμηνευτική είναι ρεύμα που επηρεάστηκε από την προσπάθεια των λεγόμενων ανθρωπιστικών επιστημών να διατυπώσουν κανόνες για την ερμηνεία των κειμένων εν γένει. Η προσπάθεια του ρεύματος αυτού «εμφανίζεται ως ατέρμονη σπειροειδής κίνηση, κατά την οποία τα προϋφιστάμενα την κάθε συγκεκριμένη βιοτική στιγμή νοήματα εφαρμόζονται στις διαρκώς μεταβαλλόμενες περιστάσεις, οι οποίες με τη σειρά τους αναδρούν σ' αυτά και τα διαφοροποιούν εν μέρει, στάδιο και πάλι προσωρινό εν όψει της επανεφαρμογής τους στα αναπότρεπτα επερχόμενα νέα πραγματικά δεδομένα κ.ο.κ. (‘‘ερμηνευτικός κύκλος’’)⁴⁰. Σύμφωνα με την αντίληψη αυτή, τονίζεται ιδιαίτερα η ιστορικότητα του δικαίου ως ανθρώπινου δημιουργήματος, δηλαδή η ρευστότητα του νοήματός του μέσα στη ροή του χρόνου.

³⁹ Βλ. Σούρλα Π, Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ. 501

⁴⁰ Βλ. Σούρλα Π, Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ. 503, για ερμηνευτικό κύκλο υπό την έννοια που εδώ παρουσιάζεται, έκανε πρώτος λόγο ο Martin Heidegger, στο έργο του «Sein und Zeit»

1.5. ΟΙ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Εξετάζοντας τις μεθόδους ερμηνείας του δικαίου, οφείλουμε κατ' αρχήν να αναφερθούμε συνοπτικά στην κλασική διάκριση των μεθόδων ερμηνείας, όπως αυτή τέθηκε από τον Friedrich Carl von Savigny στο έργο του « System des heutigen romischen Rechts» (1840). Ο Savigny όρισε το έργο της ερμηνείας του δικαίου ως την υποχρέωση του ερμηνευτή να τοποθετείται νοητά στη σκέψη του νομοθέτη, ώστε να εντοπίζει την βούληση εκείνου. Ως ζητούμενο εντόπισε την προσέγγιση της βούλησης του ιστορικού νομοθέτη, όπως αυτή αποτυπώνεται στο κείμενο του νόμου⁴¹ και διέκρινε ένα «γραμματικό», ένα «λογικό», ένα «ιστορικό» και ένα «συστηματικό» κριτήριο ερμηνείας. Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστεί ότι στην θεωρία του, τα κριτήρια ερμηνείας αποτελούν πρισματικές όψεις στην κατανόηση των κανόνων δικαίου και όχι αυτοτελείς μεθόδους ερμηνείας⁴². Σημαντικό είναι επίσης να αναφέρουμε ότι στην κλασική αυτή διάκριση δεν περιλαμβάνεται η τεολογική μέθοδος ως μέθοδος ερμηνείας. Σύμφωνα με τον Savigny, τα κριτήρια αυτά θα πρέπει να χρησιμοποιούνται ταυτόχρονα και να μην εκλαμβάνονται ως αυτοτελείς μέθοδοι τις οποίες μπορεί ο εκάστοτε ερμηνευτής να επιλέγει κατά την κρίση του, ώστε να οδηγείται στο επιθυμητό κατ' αυτόν αποτέλεσμα. Έτσι, σύμφωνα με την κλασική αυτή διάκριση δεν δίνεται προτεραιότητα στην γραμματική ερμηνεία, κάτι το οποίο αντίθετα επιλέγεται από την κρατούσα σήμερα μεθοδολογική διδασκαλία, όπως θα αναλυθεί και παρακάτω⁴³.

Τα κλασικά κριτήρια ερμηνείας, υπό το πρίσμα της σύγχρονης μεθοδολογίας, είναι αναλυτικά τα εξής:

Α) Γραμματική ερμηνεία: Είναι η συντακτική και σημασιολογική ερμηνεία των εκάστοτε εφαρμοστέων διατάξεων, η οποία επιχειρείται μέσα στο πλαίσιο που θέτει η γλωσσική εκφορά τους. Αυτό είναι αναγκαίο ακόμα και στις περιπτώσεις εκείνες στις οποίες ο νόμος δίνει ορισμούς ιδιοτήτων, αντικειμένων ή πραγματικών καταστάσεων. Σύμφωνα με την κρατούσα γνώμη (θετικιστική θέση) η γλωσσική διατύπωση είναι σημείο εκκίνησης της ερμηνείας αλλά και όριο της διακρίβωσης της σημασίας της

⁴¹ Βλ. Σταμάτη Κ., Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, όπ.παρ. σελ 197

⁴² Βλ. Σταμάτη Κ., Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, όπ.παρ. σελ 197

⁴³ Βλ. Σταμάτη Κ., Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, όπ.παρ. σελ 198

διάταξης. Πέρα από το όριο αυτό είναι μεν θεμιτή η ερμηνευτική αναζήτηση, αλλά υπό τις προϋποθέσεις της δικαιολογιαστικής ερμηνείας. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, συνεπώς, με την γραμματική ερμηνεία μπορούμε να εντοπίσουμε εκτός από τα πιθανά νοήματα της εκάστοτε υπό ερμηνεία διάταξης και τα νοηματικά όρια μέσα στα οποία ο ερμηνευτής επιτρέπεται να κινηθεί⁴⁴.

Β) Λογική ερμηνεία: Στη μέθοδο αυτή, χρησιμοποιούνται επιχειρήματα από την επιστήμη της Λογικής, προκειμένου να ελεγχθεί ή τυπικά λογική μετάβαση από μία πρόταση σε μία άλλη⁴⁵. Η λογική ερμηνεία εξετάζει τις εσωτερικές λογικές συνδέσεις του πραγματικού μέρους της διάταξης και των έννομων συνεπειών της με στόχο την κατά το δυνατόν πληρέστερη κατανόηση του νοήματός της. Η νοητική αυτή διεργασία είναι απαραίτητη ιδίως στις περιπτώσεις στις οποίες υπάρχει συσχέτιση του πραγματικού μέρους ή των εννόμων συνεπειών με αντίστοιχα στοιχεία που εμπεριέχονται σε άλλες διατάξεις, οι οποίες παρουσιάζονται ως εφαρμοστέες στην υπό κρίση περίπτωση⁴⁶.

Γ) Ιστορική ερμηνεία: Με τη μέθοδο αυτή, αναζητείται το ιστορικό πλαίσιο θέσπισης μίας υπό ερμηνεία διάταξης, ώστε να διαπιστωθεί η βούληση του νομοθέτη. Η αναδρομή στο ιστορικό πλαίσιο μπορεί να παράσχει πληροφορίες ως προς τα κίνητρα, τους δικαιολογητικούς λόγους και τον σκοπό της υπό ερμηνεία διάταξης. Περαιτέρω, η ιστορική ερμηνεία διακρίνεται⁴⁷ σε:

- Ιστορική ερμηνευτική μέθοδο, η οποία ανατρέχει στην ιστορική κατάσταση εντός της οποίας ανέκυψε και κρίθηκε νομοθετικά συγκεκριμένο θέμα του κοινωνικού βίου.
- Γενετική μέθοδο ερμηνείας, η οποία αναφέρεται στην διαδικασία επεξεργασίας και θέσπισης της συγκεκριμένης διάταξης από τα κρατικά όργανα. Χρησιμοποιεί, δηλαδή, ως εργαλεία έρευνας τις προτάσεις και τα σχέδια νόμου, τα συνοδευτικά εισηγητικά και τις αιτιολογικές εκθέσεις, τα πρακτικά της Βουλής κ.ά.

⁴⁴ Βλ. Σταμάτη Κ., Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, όπ.παρ. σελ 198

⁴⁵ Βλ. Σταμάτη Κ., Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, όπ.παρ. σελ 199

⁴⁶ Βλ. Σταμάτη Κ., Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, όπ.παρ. σελ 200

⁴⁷ Για την διάκριση βλ. αναλυτικά Σταμάτη Κ., Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, όπ.παρ. σελ 200 επ.

Δ)Συστηματική ερμηνεία: διά αυτής της μεθόδου επιδιώκεται η συσχέτιση επί μέρους διατάξεων μεταξύ τους, υπό το φως της αντίληψης ότι αποτελούν τμήματα ενός ευρύτερου ενιαίου συνόλου, στο πλαίσιο της έννομης τάξης⁴⁸. Ως ενοποιητικό στοιχείο προβάλλεται η συνολική νομοθετική βούληση που υποτίθεται ότι διαπνέει το ισχύον δίκαιο. Προκρίνεται διά της ερμηνευτικής αυτής μεθόδου, λοιπόν, η αξία της διατήρησης της ενότητας της δικαιοσύνης τάξης, με την ερμηνεία και εφαρμογή του δικαίου, ώστε να αποφεύγονται λογικές αντιφάσεις ή ουσιαστικές αντινομίες μεταξύ των διατάξεων της κείμενης νομοθεσίας⁴⁹.

Όπως έγινε αντιληπτό από την προηγούμενη ανάλυση, σύμφωνα με την κρατούσα διδασκαλία, η ερμηνεία του νόμου αποτελεί στάδιο της «εξωτερικής» θεμελίωσης, διακριτό από την «εσωτερική» θεμελίωση, η οποία συνίσταται στην τέλεση του δικανικού συλλογισμού. Στο πλαίσιο αυτό, η ερμηνεία αποσκοπεί στην βεβαιότητα ως προς το περιεχόμενο της μείζονος πρότασης του συλλογισμού και πρέπει να διακρίνεται τόσο από την εφαρμογή του κανόνα δικαίου στην υπό κρίση βιοτική σχέση, που αφορά στην απόκτηση βεβαιότητας για τη ελάχιστο πρόταση, όσο και από την πλήρωση των κενών στο πλαίσιο της δικαστικής δικαιοπλασίας⁵⁰.

Επίσης, σύμφωνα με την κρατούσα θεωρία, η ίδια η ερμηνεία του νόμου δεν είναι ενιαία αλλά διακρίνεται σε περαιτέρω είδη και στάδια. Ειδικότερα, σύμφωνα με αυτή τη διδασκαλία, θα πρέπει να γίνεται διάκριση μεταξύ της ερμηνείας εντός νόμου (*intra legem*), της ερμηνείας παρά τον νόμο (*praeter legem*), της ερμηνείας εκτός του νόμου αλλά εντός του δικαίου (*extra legem sed intra jus*) και ενδεχομένως ακόμα και της αντίθετης προς τον νόμο ερμηνείας (*contra legem*). Επιπλέον, εντός του καθενός από τα είδη αυτά ερμηνείας πρέπει να διακριθούν επί μέρους στάδια. Όλες αυτές οι διακρίσεις συνδέονται με μια θεμελιώδη θέση της κρατούσας διδασκαλίας κατά την οποία *«αναγκαία αφετηρία, διακριτό πυρήνα και ακρογωνιαίο λίθο της ερμηνείας συνολικά αποτελεί η λεγόμενη γραμματική ερμηνεία του νόμου»⁵¹*.

⁴⁸ Βλ. Σταμάτη Κ., Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, όπ.παρ. σελ 202

⁴⁹ Βλ. Σταμάτη Κ., Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, όπ.παρ. σελ 203

⁵⁰ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ.517

⁵¹ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ.518

Καθ' όσον η κρατούσα μεθοδολογική διδασκαλία προκρίνει την γραμματική ερμηνεία ως την καταλληλότερη ερμηνευτική μέθοδο, ορθό θα ήταν να εκτεθούν ορισμένες παρατηρήσεις επ' αυτού:

Όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, η γραμματική ερμηνεία στρέφεται προς το γράμμα του νόμου, εξετάζει δηλαδή τα γλωσσικές εκφράσεις που συγκροτούν την υπό κρίση διάταξη, ώστε να γίνει αντιληπτό το κανονιστικό περιεχόμενο της ρύθμισης, δια της σημασίας που ο αναγνώστης (γνώστης της γλώσσας στην οποία έχει συνταχθεί ο νόμος) εκλαμβάνει⁵². Η αναγνώριση της γραμματικής ερμηνείας από την κρατούσα θεωρία ως του πλέον κατάλληλου ερμηνευτικού εργαλείου σημαίνει πρώτον ότι ο ερμηνευτής του νόμου πρέπει χρονικά να ξεκινά από το κείμενο του νόμου και δεύτερον ότι πρέπει μεθοδολογικά να στηρίζεται κυρίως στη σημασία που βάσει των κοινών γλωσσικών κανόνων φαίνεται να συνάγεται. Με αυτό τον τρόπο θεωρείται ότι εξασφαλίζεται το κανονιστικό περιεχόμενο του νόμου συμπίπτει με το γλωσσικό του περιεχόμενο και ότι, επίσης, έτσι εξασφαλίζεται η πιστότερη τήρηση των νομοθετικών επιταγών⁵³.

Από τη θέση αυτή της κρατούσας διδασκαλίας προκύπτουν τα εξής:

- Η γραμματική ερμηνεία αποτελεί την αφετηρία της ερμηνείας αλλά ενίοτε και το τέρμα της, στις περιπτώσεις που η κατανόηση της γλώσσας του κειμένου δεν αφήνει αμφιβολίες ως προς το περιεχόμενό του.
- Στις περιπτώσεις που η κατά γράμμα σημασία του κανόνα δικαίου αφήνει αμφιβολίες ως προς τη σημασία του, και σε αυτή την περίπτωση η γραμματική ερμηνεία πρωταγωνιστεί. Στην περίπτωση αυτή, χρησιμεύει στην καταγραφή όλων των υποστηρίξιμων εναλλακτικών ερμηνευτικών εκδοχών και χαράσσει τα όρια της ερμηνείας *intra legem*, της οποίας αποτελεί και το πρώτο στάδιο. Ο ερμηνευτής του δικαίου οφείλει να περάσει σε ένα δεύτερο στάδιο της *intra legem* ερμηνείας επιλέγοντας ένα από τα καταγεγραμμένα, γλωσσικά υποστηρίξιμα νοήματα του νόμου⁵⁴. Προς αυτό τον σκοπό προσφεύγει στα λοιπά ερμηνευτικά κριτήρια, δηλαδή είτε στη βούληση του νομοθέτη (ιστορική ερμηνεία), είτε σε στοιχεία συστηματικά συναγόμενα από

⁵²Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ. 519

⁵³Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ. 519

⁵⁴Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ. 519

τη θέση που κατέχει ο κανόνας δικαίου στο όλο σύστημα της έννομης τάξης(συστηματική ερμηνεία) είτε σε στοιχεία σχετιζόμενα με τους ειδικούς ρυθμιστικούς σκοπούς στους οποίους εύλογα μπορεί να υποτεθεί ότι στοχεύει η διάταξη.

Η γραμματική ερμηνεία προτάσσεται αλλά και οριοθετεί και τα λοιπά είδη και στάδια της ερμηνείας, επειδή υπό το φως αυτής εκλαμβάνεται ως δεδομένο ότι η σημασία των γλωσσικών εκφράσεων του κειμένου του νόμου είναι εκείνη που οι περισσότεροι κοινωνοί συνηθίζουν να συνδέουν με τις εκφράσεις αυτές και εύλογο είναι και ίδιος ο νόμος, ο οποίος κυρίως πρέπει να γίνεται κατανοητός από το σύνολο των προσώπων προς τα οποία απευθύνεται να ακολουθεί την συνήθη χρήση της γλώσσας για να αποτυπώσει τις επιταγές του⁵⁵. Αντίθετα, οι εκτιμήσεις περί του νοήματος του κανόνα δικαίου που βασίζονται σε ιστορικά στοιχεία της γένεσης του κανόνα, στη συστηματική θέση της διάταξης εντός της συνολικής έννομης τάξης ή ακόμα στους σκοπούς στους οποίους αποβλέπει η ρύθμισή της, θεωρείται ότι ενέχουν τον κίνδυνο παρείσφρησης υποκειμενικών και άρα μη αποδεκτών εκτιμήσεων του ερμηνευτή και ως εκ τούτου μας απομακρύνουν από τον εντοπισμό του αληθούς ρυθμιστικού περιεχομένου του νόμου⁵⁶.

Ωστόσο, η ιστορική ερμηνεία έχει κατά βάση διαπιστωτικό χαρακτήρα, ο οποίος αρχίζει να υφίσταται κάποιους περιορισμούς μόνο από τη στιγμή που θα εξαντληθούν τα απτά ιστορικά δεδομένα για τη δημιουργία του νόμου και θα πρέπει ο ερμηνευτής να αρχίσει να στηρίζεται σε εικασίες και εκτιμήσεις περί των προθέσεων των συντακτών του νόμου. Η συστηματική ερμηνεία περιέχει ακόμη πλουσιότερα κανονιστικά στοιχεία, εφόσον η συστηματική ενότητα της έννομης τάξης παύσει σταδιακά να συνδέεται απλώς και μόνο με την κατάταξη της ύλης και αρχίζει να γίνεται εντονότερα αντιληπτή ως κανονιστική εναρμόνιση και συνοχή των επιμέρους ρυθμίσεων. Τέλος, η τελολογική ερμηνεία είναι η πλέον των άλλων κανονιστική, αν γίνει αντιληπτή όχι απλώς ως εικασία περί των ρυθμιστικών προθέσεων των συντακτών του νόμου, αλλά ως αντικειμενική εκτίμηση για την συγκεκριμένη

⁵⁵Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ. 523

⁵⁶Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ. 523

ρυθμιστική λειτουργία του ερμηνευόμενου νομοθετήματος και του διά αυτού επηρεασμού της κοινωνικής συμβίωσης⁵⁷.

⁵⁷Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ. 524-525

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

2.1. Η ΤΕΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ

Σταθμός στη ιστορία της ευρωπαϊκής νομικής μεθοδολογίας υπήρξε η αντίδραση που εκδηλώθηκε λίγο μετά τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, κατά της νομικής τυποκρατίας και ιδίως κατά της γερμανικής εκδοχής της, αποκαλούμενης ως «εννοιοκρατία» (Begriffsjurisprudenz). Ως εννοιοκρατική χαρακτηρίστηκε η μέχρι τότε κυρίαρχη τάση στην επιστήμη του δικαίου, η οποία συνίστατο στην επιδίωξη σύνθεσης ενός συστήματος θεμελιωδών νομικών εννοιών, οι οποίες θα τελούσαν σε ιεραρχική μεταξύ τους σχέση και θα προσέφεραν από κοινού τόσο τον βασικό ιστό για τη θεωρητική σύλληψη και έκθεση της ύλης κάθε κλάδου δικαίου όσο και ένα μέσω πρακτικής καθοδήγησης των νομικών επί των ζητημάτων που κάθε φορά καλούνταν να επιλύσουν⁵⁸. Η πεποίθηση, ωστόσο, των εννοιοκρατών ότι ο λογικός συνδυασμός των βασικών νομικών εννοιών είναι σε θέση να αποκαλύψει «κρυφές» ρυθμίσεις εντός του ισχύοντος δικαίου⁵⁹, δηλαδή να παράγει κανόνες μη ρητά θεσπισμένους από το νομοθέτη, έτσι ώστε να καθίσταται δυνατή η επίλυση περιπτώσεων για τις οποίες φαινόταν αρχικά ότι το ισχύον δίκαιο άφηνε αρρύθμιστες, προκάλεσε εντονότερες αντιδράσεις⁶⁰.

Η βασική μομφή εναντίον της εννοιοκρατίας εκ μέρους των νεωτεριστών νομικών υπήρξε ότι αυτή περιόρισε το έργο της νομικής επιστήμης σε ένα συνονθύλευμα φιλολογικής ανάλυσης και λογικών συναγωγών και παρέβλεψε ότι ιδίως στο πεδίο της πράξης το ζητούμενο δεν είναι οι επιτυχείς εννοιολογικές διακρίσεις και γλωσσικές χρήσεις και υπαγωγές αλλά η θεσμικά αποδεκτή επίλυση κοινωνικών συγκρούσεων και προβλημάτων.⁶¹ Η νομική μέθοδος δεν θα μπορούσε

⁵⁸ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ. 665

⁵⁹ Αναλυτικά βλ. Τσάτσο, Ερμηνεία, σελ. 100, όπου αναφέρεται στην λεγόμενη μέθοδο της αντιστροφής, κατά την οποία οι νομικές έννοιες σχηματίζονται επαγωγικά, συναγόμενες ως κοινό στοιχείο πολλών επί μέρους κανόνων δικαίου, και στη συνέχεια από αυτές τις ίδιες και τον συνδυασμό τους συνάγονται με μέθοδο απαγωγική νέοι κανόνες.

⁶⁰ Βλ. Σούρλα Π., Δαρβινισμός και δίκαιο: η περίπτωση του Rudolph von Jhering, στο Αντικίνησες: Τιμητικός Τόμος Σπύρου Τρωιάνου, Εκδόσεις Αντ.ν.Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή 2013, σελ.1595 επ.

⁶¹ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ. 666

να εθελουφλεί, αγνοώντας επιδεικτικά τα κοινωνικά προβλήματα που κρύβονται πίσω από τις νομικές έννοιες και να στηρίζει την άποψη ότι μπορεί να υποδείξει τρόπο επίλυσής τους, ο οποίος να μην υπεισέρχεται καθόλου σε ζητήματα ουσίας της υπό ρύθμιση βιοτικής σχέσης. Το ζητούμενο, επομένως, για τους νεωτεριστές εκείνους νομικούς ήταν να βρεθεί μία μέθοδος η οποία θα επέτρεπε στους δικαστές να ερμηνεύουν και να εφαρμόζουν το ισχύον δίκαιο έχοντας συνείδηση ότι με τις κρίσεις που εκφέρουν, παρ' ότι δεν επενεργούν πρωτογενώς αλλά στηρίζονται στις αποφάσεις του νομοθέτη, δεν παύουν και οι ίδιοι, στις μεμονωμένες περιπτώσεις που έχουν να κρίνουν, να επεμβαίνουν στην κοινωνική πραγματικότητα, οφείλοντας να συμβάλλουν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο στην επιτέλεση της κανονιστικής αποστολής του δικαίου και προάγοντας τα αποτελέσματα στα οποία απέβλεπε η εκάστοτε εφαρμοζόμενη ρύθμιση⁶². Η μέθοδος ερμηνείας που διαμορφώθηκε με την προοπτική αυτή ονομάστηκε τελολογική.

Οι απαρχές της σύγχρονης τελολογικής ερμηνείας εντοπίζονται στους ρωμαϊκούς χρόνους, όπου μαζί με την ανάπτυξη της νομικής επιστήμης διαπλάσθηκαν οι έννοιες της ratio legis και ratio iuris, ενώ την περίοδο του μεσαίωνα αναζητούνταν η causa legis. Στροφή, ωστόσο, στην τελολογία ουσιαστικά πραγματοποιήθηκε το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα, με την αμφισβήτηση των βουλευσιαρχικών αντιλήψεων από τον Jhering⁶³ και ως έννοια, εμφανίστηκε αρχικά στο έργο του Josef Kohler το 1886.

⁶²Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ. 667

⁶³Βλ. Χάνου Α., Τελολογική ερμηνεία του δικαίου και αρχή της αναλογικότητας, στο Σκοπός, Τελολογία και Δίκαιο (πεπραγμένα της Ελληνικής Εταιρείας Δικαιοφιλοσοφικής και Δικαιοϊστορικής Ερεύννης), Τόμος 4, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη 2006/2007, σελ.345

2.2. ΛΙΓΑ ΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΤΕΛΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΟ ΚΡΙΤΗΡΙΟ

Η τελολογική ερμηνεία αναζητά τον ρυθμιστικό σκοπό του νόμου, την λεγόμενη ratio legis. Ως αντικείμενό της έχει, δηλαδή, την αναζήτηση του προσφορότερου σκοπού δεδομένης ρύθμισης προς εξυπηρέτηση της έννομης τάξης⁶⁴, υπό την παραδοχή ότι οι νόμοι θεσπίζονται ώστε να υπηρετήσουν συγκεκριμένη δικαιοπολιτική αναγκαιότητα του κοινωνικού βίου⁶⁵. Ο ρυθμιστικός σκοπός μίας διάταξης δεν είναι κάτι εξωτερικό ως προς τα οριζόμενα από αυτήν, δεν πρέπει, δηλαδή, να αναζητείται σε χώρο εκτός του θετικού δικαίου⁶⁶. Περαιτέρω, δεν είναι το κοινωνικό συμφέρον ή αγαθό, το οποίο ο ερμηνευτής του δικαίου οφείλει να αναζητήσει, ως άλλος κοινωνιολόγος ερευνητής⁶⁷.

Βέβαια, ο νόμος έχει τεθεί προς επίλυση πραγματικών ζητημάτων και μόνο εντός της κοινωνίας αποκτά αξία και πιθανότητα πραγματικής επίδρασης. Κατά συνέπεια, η νομοθετική εξουσία κατά τη θέσπιση του νόμου οφείλει να λάβει υπόψη της τα κοινωνικά δεδομένα και τις ανάγκες της κοινωνικής ζωής, προκειμένου να προβεί στην ορθή διατύπωση μίας ρύθμισης⁶⁸.

Ο ρυθμιστικός σκοπός του νόμου είναι το νόημά του, το οποίο συνίσταται στον δικαιολογητικό λόγο, για τον οποίο μία διάταξη υπάρχει στην κείμενη νομοθεσία⁶⁹. Όπως, μάλιστα, χαρακτηριστικά γράφει ο Τσάτσος «ταυτίζομεν σκοπόν και νόημα»⁷⁰. Με τη θέσπιση του νόμου, ο ρυθμιστικός του σκοπός ενσωματώνεται στο περιεχόμενό του. Έτσι, αν αντικείμενο της ρύθμισης είναι ορισμένο συμφέρον, δημόσιο ή ιδιωτικό, τότε το συμφέρον αυτό μετουσιώνεται σε έννομο,

⁶⁴ Βλ. Σταμάτη Κ., Μεθοδολογία του Δικαίου- Θεμελίωση των νομικών κρίσεων, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2016, σελ. 133

⁶⁵ Βλ. Σταμάτη Κ., Μεθοδολογία του Δικαίου- Θεμελίωση των νομικών κρίσεων, όπ.παρ., σελ.133

⁶⁶ Βλ. Σταμάτη Κ.- Τάκη Α., Εισαγωγή στην επιστήμη του δικαίου, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2015, σελ.236 και Βλ. Σταμάτη Κ., Μεθοδολογία του Δικαίου- Θεμελίωση των νομικών κρίσεων, όπ.παρ., σελ.133

⁶⁷ Βλ. Σταμάτη Κ.- Τάκη Α., όπ.παρ., σελ.236

⁶⁸ Βλ. Σταμάτη Κ.- Τάκη Α., όπ.παρ., σελ.237

⁶⁹ Βλ. Σταμάτη Κ.- Τάκη Α., όπ.παρ., σελ.237

⁷⁰ Βλ. Τσάτσου Κ., Το πρόβλημα της ερμηνείας του δικαίου, Β' έκδοση, Εκδόσεις Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα 1978, σελ.24, όπου περαιτέρω λέει: «Ο νομικός ονομάζει ούτω εν σύνολον ψυχοφυσικών ενεργειών φόνον εξ αμελείας, εν άλλον σύνταξιν διαθήκης. Γενικώς ωρισμέναι ψυχοφυσικάί ενέργειαι συνδέονται προς ωρισμένα νοήματα, διότι έχουν αυτά ωρισμένην σημασίαν εκάστοτε διά το δίκαιον»

προστατευόμενο από τον νέο κανόνα δικαίου⁷¹ και δεν αποτελεί πλέον απλή αξίωση, ούτε αφηρημένη κοινωνική προσδοκία.

Δεδομένου ότι ο σκοπός της ερμηνείας μίας νομοθετικής ρύθμισης είναι ο εντοπισμός του κανονιστικού της νοήματος, υποστηρίζεται ότι η ανεύρεση αυτού γίνεται σε μία διαδικασία αποτελούμενη εκ δύο σταδίων⁷². Στην πρώτη φάση εντοπίζεται ο σκοπός της νομικής διάταξης. Στο πλαίσιο του σταδίου αυτού διαμορφώθηκαν δύο βασικά θεωρητικά ρεύματα, αυτό της αντικειμενικής τελολογικής ερμηνείας και εκείνο της υποκειμενικής- τελολογικής τα οποία θα αναλυθούν κατωτέρω. Στο πρώτο αυτό στάδιο, πάντως, σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι ο εντοπισμός του νοήματος του κανόνα δικαίου πρέπει να διακρίνεται δομικά από τις διεργασίες της ερμηνείας των φυσικών επιστημών, αφού για τις νομικές διατάξεις ζητούμενο είναι η κατανόηση των γλωσσικών σημείων που επιλέγονται νομοθετικά και όχι ο εντοπισμός μίας οιονεί φυσικο-επιστημονικής εξήγησης⁷³.

Το δεύτερο στάδιο επικεντρώνεται στην ανεύρεση του κανονιστικού νοήματος της ρύθμισης, βάσει του σκοπού της. Ειδικότερα, στην φάση αυτή ζητούμενο είναι ο ερμηνευτής του δικαίου να προσεγγίσει κατά τέτοιο τρόπο τη ρύθμιση, ώστε η εφαρμογή της στην συγκεκριμένη βιοτική συνθήκη να είναι μέσο πρόσφορο για την επίτευξη του επιδιωκόμενου βάσει της διατάξεως σκοπού⁷⁴. Κατά τούτο, η επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού εξαρτάται εν πολλοίς από την επιτυχή ή μη τελολογική ερμηνεία και εφαρμογή της διάταξης από τον ερμηνευτή⁷⁵.

⁷¹ Βλ. Σταμάτη Κ., Μεθοδολογία του Δικαίου- Θεμελίωση των νομικών κρίσεων, όπ.παρ., σελ.135

⁷² Βλ. Χάνου Α., Τελολογική ερμηνεία του δικαίου και αρχή της αναλογικότητας, όπ.παρ., σελ.346

⁷³ Βλ. Χάνου Α., Τελολογική ερμηνεία του δικαίου και αρχή της αναλογικότητας, όπ.παρ., σελ.347

⁷⁴ Βλ. Χάνου Α., Τελολογική ερμηνεία του δικαίου και αρχή της αναλογικότητας, όπ.παρ., σελ.347

⁷⁵ Βλ. Γ. Μητσόπουλου, «Τριτενέργεια» και «αναλογικότητα» ως διατάξεις του αναθεωρηθέντος Συντάγματος, σε ΔτΑ 15, 2002, σελ.647, όπως παραπέμπει ο Α.Χάνος, Τελολογική ερμηνεία του δικαίου και αρχή της αναλογικότητας, όπ.παρ., σελ.348

2.3. ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΗ-ΤΕΛΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΙΚΗ-ΤΕΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ

Όπως προαναφέρθηκε, στο πλαίσιο του θεωρητικού προβληματισμού για την εύρεση του σκοπού του κανόνα δικαίου, διαμορφώθηκαν δύο βασικά ρεύματα, της αντικειμενικής-τελολογικής ερμηνείας και της υποκειμενικής-τελολογικής ερμηνείας. Η ελληνική θεωρία, διχάστηκε υποστηρίζοντας άλλοτε την μία άλλοτε την άλλη θέση, για τον λόγο αυτό σπουδαίο είναι να εκθέσουμε εν συντομία το ζήτημα.

2.3.1.Υποκειμενική-Τελολογική ερμηνεία

Για υποκειμενική-τελολογική ερμηνεία γίνεται λόγος όταν ο ερμηνευτής του δικαίου συνάγει τον σκοπό της ερμηνευόμενης διάταξης βασιζόμενος στο ιστορικό-γενετικό της υλικό⁷⁶. Οι υποστηρικτές, δηλαδή, της θεωρητικής αυτής θέσης νοούν τον σκοπό του κανόνα δικαίου ως επιδίωξη αυτών των δημιουργών του, που στην περίπτωση της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας είναι τα μέλη του Κοινοβουλίου. Η ερμηνευτική αυτή μέθοδος, περαιτέρω, στηρίζεται στον εικαζόμενο βάσει ορισμένων παραστάσεων σκοπό του ιστορικού νομοθέτη *«έτσι όπως αυτός θα όφειλε ή θα ήταν επιτρεπτό να προάγει τις κυρίαρχες κοινωνικές παραστάσεις περί ορθότητας και δικαιοσύνης»*⁷⁷.

Η υποκειμενική-τελολογική ερμηνεία διακρίνεται από την ιστορική. Συγκεκριμένα, η υποκειμενική-τελολογική ερμηνεία αναζητά την υποθετική βούληση του ιστορικού νομοθέτη προς τον εντοπισμό του σκοπού του νόμου. Αντίθετα, η ιστορική ερμηνεία αναζητεί την πραγματική ρυθμιστική βούληση του νομοθέτη, όπως αυτή προκύπτει από ποικίλα τεκμήρια και έχει όντως εκφραστεί στο παρελθόν, κατά την έκδοση της ερμηνευτέας διάταξης⁷⁸. Πάντως, πρέπει να σημειωθεί ότι η ανεύρεση της ρυθμιστικής βούλησης του νομοθέτη επιβάλλει και τον εμπειρικό έλεγχο, με την αναζήτηση κάθε κειμένου ή γεγονότος κατάλληλου να διαφωτίσει ως προς την νομοθετική βούληση. Από την άποψη αυτή, η υποκειμενική-τελολογική

⁷⁶ Βλ. Χάνου Α., Τελολογική ερμηνεία του δικαίου και αρχή της αναλογικότητας, όπ.παρ., σελ.346

⁷⁷ Βλ. Σταμάτη Κ., Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, όπ.παρ. σελ.205

⁷⁸ Βλ. Σταμάτη Κ., Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, όπ.παρ. σελ.206

ερμηνεία χρησιμοποιεί και την εμπειρική επιχειρηματολογία η οποία κρίνεται ως απαραίτητη για την επίτευξη της ορθής ερμηνείας⁷⁹

Η υποκειμενική-τελολογική ερμηνεία, λόγω της χρήσης του κριτηρίου της βούλησης του ιστορικού νομοθέτη έχει δεχτεί ποικίλη κριτική. Πρώτο ζήτημα που τίθεται είναι αυτό της μη ύπαρξης ενιαίας βούλησης στα κοινοβούλια⁸⁰, αφού υπάρχει αντιπολίτευση. Είναι δε χαρακτηριστικό ότι ακόμα και εντός της ίδιας κοινοβουλευτικής ομάδας είναι δυνατόν να παρουσιάζονται διαφορετικές απόψεις για ορισμένο θέμα.

Δεύτερο ζήτημα προκύπτει από το γεγονός ότι ισχύ νόμου αποκτούν μόνο τα ψηφισμένα και δημοσιευμένα κείμενα και όχι οι προπαρασκευαστικές εργασίες ή οι αιτιολογικές εκθέσεις⁸¹. Πέραν αυτού, όμως, τα προπαρασκευαστικά κείμενα και οι αιτιολογικές εκθέσεις σπανιότατα είναι όντως διαφωτιστικές για το περιεχόμενο της βούλησης του ιστορικού νομοθέτη.

Τρίτο πρόβλημα που προκύπτει επί της υποκειμενικής-τελολογικής ερμηνείας είναι ότι περιεχόμενο του νόμου δεν είναι αποκλειστικά αυτό που εννοούσαν οι βουλευτές που τον ψήφισαν, αλλά αυτό που γίνεται κατανοητό και από κάθε πολίτη ή τη Διοίκηση.

Τέλος, ζήτημα είναι ότι η αυστηρή παρακολούθηση της βούλησης του ιστορικού νομοθέτη δεν επιτρέπει την ομαλή προσαρμογή του κανόνα δικαίου στις διαρκώς εξελισσόμενες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες. Έτσι, όμως, προκύπτει σοβαρό ρυθμιστικό έλλειμμα και αναποτελεσματικότητα του δικαίου⁸².

⁷⁹ Βλ. Σταμάτη Κ., Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, όπ.παρ. σελ.207

⁸⁰ Βλ. Σταμάτη Κ., Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, όπ.παρ. σελ.206

⁸¹ Βλ. Σταμάτη Κ., Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, όπ.παρ. σελ.206

⁸² Βλ. Σταμάτη Κ., Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, όπ.παρ. σελ.206

2.3.2. Αντικειμενική-Τελολογική ερμηνεία

Αντικειμενική-τελολογική ερμηνεία είναι εκείνη η μέθοδος κατά την οποία ο ερμηνευτής συνάγει τον σκοπό της υπό εξέταση διάταξης από την γραμματική της διατύπωση ή την συστηματική ένταξή της⁸³. Θεμελιωτής και κύριος εκπρόσωπος της θεωρητικής αυτής θέσης στην Ελλάδα υπήρξε ο Κωνσταντίνος Τσάτσος, ενώ κύριοι σύγχρονοι εκφραστές είναι ο Γεώργιος Μητσόπουλος και ο Μαριάνος Καραύης. Σύμφωνα με το αντικειμενικό-τελολογικό σύστημα, το σύστημα του δικαίου διαθέτει κλιμακωτή δομή, αυτό σημαίνει ότι οι κανόνες δικαίου εξειδικεύονται προοδευτικά. Κάθε κανόνας θεμελιώνεται στον προηγούμενο και αποτελεί την βάση του επόμενου, αποτελεί, δηλαδή, το πρόσφορο μέσο του προηγούμενου και τον σκοπό του επόμενου, μέχρι του σημείου που αποτελεί το τελικό μέσον το οποίο δεν επιδέχεται περαιτέρω εξειδίκευση⁸⁴.

Σύμφωνα με την αντικειμενική-τελολογική ερμηνεία, ως μέσο θεωρείται το πραγματικό της μείζονος προκείμενης του δικανικού συλλογισμού⁸⁵. Κατά τούτο, στον τελολογικό συλλογισμό μεταξύ πραγματικού και έννομης συνέπειας υπάρχει η σχέση μέσου και σκοπού⁸⁶.

Οι υποστηρικτές της θεωρίας αυτής παρατηρούν ότι, αν και ο ερμηνευτής του δικαίου εκκινεί την ερμηνευτική διαδικασία από την στοχοθεσία του νομοθέτη, όπως αυτή παρουσιάστηκε μέσα στην ιστορική εξέλιξη, εν τούτοις, καλείται να την διερευνήσει στο πλαίσιο και στις ενδεχόμενες συνέπειες που του επιβάλλει η σύγχρονη του κατάσταση, το «σήμερα»⁸⁷. Για τον λόγο αυτό, ανάγκη παρουσιάζεται να ξεπερασθεί η ιστορική βούληση του νομοθέτη και να γίνει νοητός ο νόμος ως λογικός ρυθμιστικός παράγοντας του βιοτικών σχέσεων στο ιστορικό παρόν⁸⁸.

⁸³ Βλ. *Α.Χάνου*, Τελολογική ερμηνεία του δικαίου και αρχή της αναλογικότητας, *όπ.παρ.*, σελ.346

⁸⁴ Βλ. *Καραύης Μ.*, Η έννοια του κανόνα δικαίου και η δικαιοπραξία ως κανόνας δικαίου, στο *Μελέτες γενικής θεωρίας δικαίου και αστικού δικαίου II*, Αθήνα-Κομοτηνή 2002, σελ.731 επ, όπως παραπέμπει ο *Χάνος Α.*, Τελολογική ερμηνεία του δικαίου και αρχή της αναλογικότητας, *όπ.παρ.*, σελ.449

⁸⁵ Βλ. *Χάνου Α.*, Τελολογική ερμηνεία του δικαίου και αρχή της αναλογικότητας, *όπ.παρ.*, σελ.350

⁸⁶ Βλ. *Καραύης Μ.*, Έννοια και χαρακτηρισμός του υπαγωγικού συλλογισμού ως τρόπου εφαρμογής του δικαίου, στο *Μελέτες γενικής θεωρίας δικαίου και αστικού δικαίου II*, Αθήνα-Κομοτηνή 2002, σελ.731 επ, όπως παραπέμπει ο *Χάνος Α.* Τελολογική ερμηνεία του δικαίου και αρχή της αναλογικότητας, *όπ.παρ.*, σελ.350

⁸⁷ Βλ. *Σταμάτη Κ.*, Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, *όπ.παρ.* σελ.207

⁸⁸ Βλ. *Σταμάτη Κ.*, Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, *όπ.παρ.* σελ.207

Η αντικειμενική-τελολογική ερμηνεία, έτσι παρουσιάζεται να δίνει απαντήσεις σε ερωτήματα που φαινομενικά έστω δεν έχουν τεθεί από τον ιστορικό νομοθέτη και διά αυτού του τρόπου επικεντρώνεται στην ομαλή προσαρμογή των κανόνων δικαίου στις κοινωνικές σχέσεις, οι οποίες άλλωστε ες αεί είναι εν εξελίξει, και ο νομοθέτης δεν μπορεί πάντα να προβλέψει. Ως εκ τούτου, η μεταβολή των βιοτικών σχέσεων φαίνεται να μεταβάλλουν και την ερμηνεία των τεθειμένων ρυθμίσεων⁸⁹.

Λόγω της δυσκολίας προσδιορισμού της βούλησης του νομοθέτη, οι θεωρητικοί της αντικειμενικής-τελολογικής ερμηνείας στράφηκαν στην αναζήτηση της βούλησης του νόμου. Η στροφή αυτή στην βούληση του νόμου γίνεται όταν ,με την ερμηνευτική διαδικασία δεν είναι δυνατόν να διαγνωσθεί με σαφήνεια ο σκοπός του νομοθέτη ή όταν έχουν επέλθει εξελίξεις ως προς την ρυθμιζόμενη περίπτωση, τις οποίες ο νομοθέτης δεν θα μπορούσε να έχει λάβει υπόψη του και να τις εντάξει στην ρυθμιστική εμβέλεια της ερμηνευόμενης διάταξης⁹⁰. Στις περιπτώσεις αυτές, άλλωστε, δοκιμάζονται και τα όρια της γραμματικής ερμηνείας και γι' αυτό το λόγο υποστηρίζεται ότι η αντικειμενικά-τελολογική ερμηνεία έπεται της γραμματικής και ενδεχομένως λογικά την τροποποιεί.

Στην αντικειμενική-τελολογική ερμηνεία η σχέση μέσου και σκοπού είναι «κάθετη», με την έννοια ότι, αφού γίνεται δεκτή η κλιμακωτή δομή του δικαίου, καθοριστικής σημασίας είναι η ιεραρχική σχέση του γενικότερου σκοπού και του ειδικότερου μέσου, στο πλαίσιο της εννοιολογικής εξειδίκευσης του σκοπού⁹¹. Ως ανώτατος σκοπός θεωρείται η ιδέα του δικαίου. Είναι, όμως και «οριζόντια» αυτή η σχέση, αν θεωρηθεί ο σκοπός ως η επιταγή μίας έννομης συνέπειας και ως μέσο αντιμετωπίζεται το πραγματικό της νομικής διάταξης. Κατόπιν τούτων, η έννομη τάξη προβάλλει ως σύνθετο πλέγμα μέσων και σκοπών⁹².

Βέβαια, και στην θεωρητική θέση της αντικειμενικής-τελολογικής ερμηνείας ασκήθηκε έντονη κριτική. Ειδικότερα, παρατηρήθηκε ότι η ερμηνευτική αυτή μέθοδος δεν θα πρέπει να υπερκερνά το ισχύον δίκαιο, παραβιάζοντας έτσι την αρχή της διάκρισης των εξουσιών. Ο νομοθέτης είναι αρμόδιος για τη θέσπιση του δικαίου, ο ερμηνευτής του δικαίου δε οφείλει να ευρίσκει νομική λύση την οποία θα μπορούσε

⁸⁹ Βλ. Σταμάτη Κ., Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, όπ.παρ. σελ.208

⁹⁰ Βλ. Σταμάτη Κ., Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, όπ.παρ. σελ.208

⁹¹ Βλ.Χάνου Α., Τελολογική ερμηνεία του δικαίου και αρχή της αναλογικότητας, όπ.παρ., σελ.351

⁹² Βλ.Χάνου Α., Τελολογική ερμηνεία του δικαίου και αρχή της αναλογικότητας, όπ.παρ., σελ.352

να έχει υιοθετήσει ο ιστορικός νομοθέτης αν εξέταζε την συγκεκριμένη, υπό κρίση περίπτωση⁹³.

Όπως γίνεται αντιληπτό, η δυσκολία αποδοχής της αντικειμενικής-τελολογικής ερμηνείας εδράζεται στον φόβο υπερκέρρασης της νομοθετικής βούλησης. Ειδικότερα, στην περίπτωση ερμηνείας του δικαίου από τα δικαστήρια, κύριος προβληματισμός είναι η μη καταπάτηση της διάκρισης των εξουσιών με την έκδοση δικαστικών αποφάσεων οι οποίες θα υπερακοντίζουν τον σκοπό του νομοθέτη⁹⁴. Η νομοθεσία τίθεται με τις κοινοβουλευτικά προβλεπόμενες διαδικασίες και οι εγγυήσεις διαφάνειας, δημοσιότητας και πολιτικού διαλόγου μόνο με την διαδικασία αυτή εξασφαλίζονται. Συνεπώς, οι δικαστές υποχρεούνται να αναζητούν την βούληση του νομοθέτη.

Κριτική, επίσης ασκήθηκε στην αντικειμενική-τελολογική θεωρία λόγω της χρήσης της έννοιας της βούλησης του νόμου. Προβληματισμός εγείρεται, δηλαδή, διότι ο νομοθέτης βούλεται, όχι νόμος⁹⁵. Βέβαια, θα μπορούσε να προβληθεί ότι η αντικειμενική-τελολογική ερμηνεία, διά αυτού του τρόπου, ουσιαστικά διαπιστώνει την ανυπαρξία σαφώς διατυπωμένης βούλησης του ιστορικού νομοθέτη. Στις περιπτώσεις αυτές ελλοχεύει ο κίνδυνος κατασκευής της εικαζόμενης βούλησης του ιστορικού νομοθέτη, χωρίς αυτή όντως να υπάρχει⁹⁶.

⁹³ Βλ. Σταμάτη Κ., Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, όπ.παρ. σελ.209

⁹⁴ Βλ. Σταμάτη Κ., Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, όπ.παρ. σελ.209

⁹⁵ Βλ. Σταμάτη Κ., Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, όπ.παρ. σελ.209

⁹⁶ Βλ. Σταμάτη Κ., Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, όπ.παρ. σελ.210

2.4. ΣΥΜΦΕΡΟΝΤΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΑΞΙΟΚΡΑΤΙΑ

Η τελολογική ερμηνεία, όπως προειπώθηκε, στηρίζεται στην εύρεση του σκοπού της ερμηνευόμενης ρύθμισης. Η ερμηνεία της διάταξης γίνεται βάσει των συγκρουόμενων συμφερόντων που αυτή διευθετεί, σε συνδυασμό με τις αξίες που πηγάζουν από τις βασικές αρχές του δικαίου⁹⁷. Στο πλαίσιο αυτό, παρουσιάζονται τα βασικά στοιχεία της θεωρίας στάθμισης των συμφερόντων και της θεωρίας της αξιολόγησης, οι οποίες αποτέλεσαν τον λόγο επικράτησης της τελολογικής ερμηνείας του δικαίου ως του βασικού ερμηνευτικού κριτηρίου της σύγχρονης νομικής θεωρίας.

2.4.1. Η θεωρία της στάθμισης συμφερόντων

Τη μεγαλύτερη επιρροή στην μεθοδολογική διδασκαλία της ηπειρωτικής Ευρώπης, που συνέβαλε περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη στην καθιέρωση της τελολογικής ερμηνείας ως βασικού εργαλείου ερμηνείας του νόμου, άσκησε η λεγόμενη θεωρία της στάθμισης των συμφερόντων (*Interessenjurisprudenz*), η οποία διαμορφώθηκε τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα από τον Philipp Heck («Σχολή του Τύμπιγκεν»)⁹⁸. Ο Heck υπήρξε εκείνος που κυρίως επεξεργάστηκε τις μεθοδολογικές προεκτάσεις της στροφής του Jhering προς τον σκοπό ως βασική έννοια για την κατανόηση του δικαίου⁹⁹.

Ο Heck ξεκινάει από τη σκέψη ότι ο ερμηνευτής και εφαρμοστής του δικαίου επιτελεί ένα έργο που έγκειται στην νοηματική εξειδίκευση και εξατομικευμένη υλοποίηση των νομοθετικών επιταγών. Η βούληση του νομοθέτη, όμως, και η απορρέουσα από αυτή κανονιστική δέσμευση δεν είναι δυνατόν να γίνει αντιληπτή ως απλή έκφραση προσωπικών επιλογών αλλά ως σκόπιμη επέμβαση στην κοινωνική πραγματικότητα. Η κοινωνική πραγματικότητα χαρακτηρίζεται από συγκρούσεις συμφερόντων και η παρέμβαση του νομοθέτη πρέπει να θεωρηθεί ότι έχει προκληθεί από αυτές, αποτελώντας αντίδραση, η οποία αποβλέπει ακριβώς στη ρύθμισή τους¹⁰⁰. Σύμφωνα με τον Heck, όλοι ανεξαιρέτως οι κανόνες δικαίου δημιουργούνται με

⁹⁷ Βλ. Φίλιου Π., *Νομική Μεθοδολογία*, 3^η έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2011, σελ. 89

⁹⁸ Βλ. *Wilfried Kalfass*, *Die Tübingen Schule der Interessenjurisprudenz: Darstellung und Würdigung*, Εκδόσεις Klostermann, Φραγκφούρτη 1972

⁹⁹ Βλ. *Σούρλα Π.*, *Δίκαιο και Δικανική Κρίση* όπ.παρ. σελ. 675

¹⁰⁰ Βλ. *Σούρλα Π.*, *Δίκαιο και Δικανική Κρίση* όπ.παρ. σελ. 675

σκοπό τη ρύθμιση μίας συγκεκριμένης κάθε φορά κατηγορίας συγκρούσεως συμφερόντων. Τα συγκρουόμενα συμφέροντα αιτιολογούν την διαμόρφωση του νόμου. Κατά συνέπεια, κάθε κανόνας δικαίου, για να γίνει αντιληπτός, πρέπει να διαγνωσθεί η σύγκρουση συμφερόντων που οδήγησε στην ανάγκη δημιουργίας του. Βασικός στόχος της νομικής επιστήμης είναι η «γενετική διερεύνηση συμφερόντων»¹⁰¹, δηλαδή η διάγνωση της σύγκρουσης συμφερόντων που προκάλεσε την νομοθετική ρύθμιση. Η δημιουργία της νομοθετικής ρύθμισης αποτελεί την αναγκαία προϋπόθεση και της δικαστικής κρίσης, αφού δίνει την δυνατότητα στον δικαστή να εκτιμήσει κάθε φορά αν η υπό κρίση βιοτική σχέση αποτελεί εκδήλωση σύγκρουσης συμφερόντων παρόμοια με εκείνη που προκάλεσε την νομοθετική παρέμβαση¹⁰².

¹⁰¹ Heck, Begriffsbildung und Interessenjurisprudenz , Εκδόσεις Mohr, Τύμπιγκεν 1932, σελ.73 επ.

¹⁰² Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ. 675

2.4.2.Θεωρία της αξιολόγησης

Η θεωρία της στάθμισης των συμφερόντων συνέβαλε όσο καμία άλλη στην διάδοση της τελολογικής μεθόδου ερμηνείας, έγινε όμως και αντικείμενο θεωρητικής κριτικής. Η κριτική που της ασκήθηκε αφορούσε ιδίως την εκ μέρους της ελάχιστα ικανοποιητική ανάλυση του τρόπου σύνδεσης πραγματικών δεδομένων-όπως είναι η σύγκρουση συμφερόντων- και κανονιστικότητας του δικαίου και έτσι προέκυψε μία νέα θεωρία περί της μεθόδου, η θεωρία της αξιολόγησης (Wertungsjurisprudenz), κύριος εκφραστής της οποίας υπήρξε ο Karl Larenz . Η μεθοδολογική αυτή θεωρία αποτελεί σήμερα την κρατούσα στην Ευρώπη¹⁰³.

Ο Larenz προσήψε στην θεωρία της στάθμισης συμφερόντων ότι κατά την μετάβαση από την κοινωνική πραγματικότητα στην νομική ρύθμιση παραβλέπει την εκ μέρους του νομοθέτη αξιολόγηση όλων των εμπλεκόμενων συμφερόντων, βάσει κριτηρίων που δεν μπορεί να προέρχονται από αυτά τα ίδια¹⁰⁴. Για τον λόγο αυτό και ο όρος «συμφέροντα» δεν κρίθηκε ως ο καταλληλότερος, ενώ προκρίθηκε ο όρος «αγαθά» ως αντικείμενο της νομοθετικής ρύθμισης.

Σύμφωνα με την θεωρία αυτή, λοιπόν, η πράξη θέσπισης του νόμου πρέπει να νοηθεί ως επιλογή προώθησης αγαθών ή αποτροπής βλάβης τους. Η πράξη θέσπισης του νόμου, ως εκ τούτου αποτελεί το θεμέλιο της κανονιστικότητας του δικαίου. Η ερμηνεία του δικαίου πρέπει να αποκαλύπτει τις αξιολογήσεις εκείνες που αποτελούν την λογική του νόμου (ratio) και να τις εξειδικεύει και να τις επικαιροποιεί σε σχέση με τις διάφορες επί μέρους περιπτώσεις εφαρμογής του¹⁰⁵. Όπως, λοιπόν, γίνεται φανερό η θεωρία της αξιολόγησης προκρίνει μία μέθοδο πλησιέστερη προς την ηθική θεωρία και λιγότερο προσεγγίζουσα την κοινωνιολογία¹⁰⁶.

¹⁰³ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ. 678

¹⁰⁴ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ. 679

¹⁰⁵ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ. 679

¹⁰⁶ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ. 679-680

2.5. ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΗΣ ΤΕΛΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ

Για την κατανόηση της σύγχρονης θεωρίας περί τελολογικής ερμηνείας, καίριας σημασίας είναι η διαφωνία που υπήρξε σχετικά με την ενδεχόμενη ηθική διάσταση της ratio του νόμου. Η διαφωνία προήλθε πρωτίστως από το ότι παρά την ευρύτατη αποδοχή της θεωρίας της αξιολόγησης (όπως αυτή παρουσιάστηκε ανωτέρω), εξακολούθησαν να υπάρχουν ισχυροί υποστηρικτές μιας καθαρά λειτουργιστικής προσέγγισης του δικαίου και της ερμηνείας του¹⁰⁷. Εξίσου σημαντική υπήρξε, επίσης, η διαπίστωση ότι η παραπομπή στην ηθική, άνευ περιορισμών, όπως την προέβλεπε η θεωρία της αξιολόγησης, γεννούσε ενδοιασμούς ως προς την ορθότητά της¹⁰⁸.

Συγκεκριμένα, κριτική ασκήθηκε κατά της θεωρίας της αξιολόγησης για τον λόγο ότι δε παρείχε πάντα σαφή απάντηση ως προς τον τρόπο με τον οποίο μπορεί να αποκτηθεί βεβαιότητα για τις αξιολογήσεις στις οποίες βασίζεται νομοθετική ρύθμιση, ζήτημα σημαντικό για κάποιον που δεν υποστηρίζει την υποκειμενική τελολογική ερμηνεία. Αντίστοιχο ζήτημα προκύπτει και για τους υποστηρικτές της θεωρίας της στάθμισης συμφερόντων αφού δεν είναι εύκολο να διαπιστωθεί από τον ερμηνευτή του δικαίου ποια είναι τα ανά πάσα περίπτωση εμπλεκόμενα συμφέροντα και πώς μπορεί να διαπιστωθεί η κρισιμότητα της λειτουργίας τους για το ισχύον δίκαιο¹⁰⁹. Για την θεωρία της αξιολόγησης, περαιτέρω, η δυσκολία είναι μεγαλύτερη, αφού οφείλει κατά πρώτον να εντοπίσει τα εμπλεκόμενα αγαθά, να τα σταθμίσει και επιπλέον να καταδείξει ότι η πρόκριση ορισμένων αγαθών ως σπουδαιότερων βασίζεται σε αντικειμενικά αξιολογικά κριτήρια, τα οποία πρέπει να χαρακτηρίζουν την έννομη τάξη εν συνόλω¹¹⁰.

Για τους οπαδούς της λειτουργιστικής θεώρησης την αναγκαία βοήθεια προσφέρει η κοινωνιολογία. Χαρακτηριστικότερα υπέδειξε αυτό το μέσο ο Per Olof

¹⁰⁷ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ.681

¹⁰⁸ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ.681

¹⁰⁹ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ.682

¹¹⁰ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ.681 «Τα κριτήρια αυτά πρέπει να είναι σύμφυτα με την έννομη τάξη και να μην προέρχονται από στιγμιαίες νομοθετικές ιδιοτροπίες και ακόμη λιγότερο από υποκειμενικές επιλογές του ερμηνευτή»

Ekelof, σπουδαίος εκπρόσωπος της Ρεαλιστικής Σχολής της Ουψάλας. Κατά τον Ekelof, οι περιπτώσεις που φαίνεται να εμπίπτουν ευθέως στο γράμμα του νόμου και δεν γεννούν ερμηνευτικά προβλήματα, πρέπει να υποβληθούν στην κατάλληλη κοινωνιολογική διερεύνηση, ώστε να διαπιστωθεί ποια είναι ως προς αυτές τα κοινωνικά αποτελέσματα που επέρχονται από τη ρύθμιση του νόμου. Τα πορίσματα της έρευνας στη συνέχεια θα χρησιμοποιηθούν για την διερεύνηση των αβέβαιων περιπτώσεων, με την πεποίθηση ότι η επίτευξη των κοινωνικών αυτών αποτελεσμάτων αποτελεί σταθερή επιδίωξη του νόμου και έτσι οφείλουμε και ως προς τις αβέβαιες περιπτώσεις να ερμηνεύσουμε και να εφαρμόσουμε τον νόμο κατά τρόπο που να εναρμονίζεται με την κοινωνική λειτουργία του¹¹¹.

Τη χρήση κοινωνιολογικών μελετών και πορισμάτων για τη ερμηνεία του δικαίου πρότεινε και η «θεωρία του προσανατολισμού στις συνέπειες του νόμου» (folgenorientierte Rechtsanwendung), κατά την οποία, μεταξύ των επιχειρημάτων που μπορεί να επικαλεστεί ο νομικός για τη θεμελίωση των κρίσεών του, κύρια θέση κατέχουν τα επιχειρήματα που σχετίζονται με την συγκριτική εκτίμηση των συνεπειών που θα έχει η τυχόν υιοθέτηση της καθεμιάς από τις υποστηρίξιμες εναλλακτικές εκδοχές. Βέβαια, η θεωρία αυτή είναι αρκετά συγκεχυμένη ως προς το είδος των συνεπειών που θα πρέπει να συνεκτιμηθούν¹¹².

Ωστόσο, πρέπει να παρατηρηθεί το εξής: η κοινωνιολογία δεν είναι ικανή να δώσει λύση στα ζητήματα της ερμηνείας, κυρίως διότι στην προσπάθειά της να μετατρέψει το κρίσιμο ερώτημα από κανονιστικό σε εμπειρικό (διαπίστωση της κοινωνικής λειτουργίας του κανόνα), η λειτουργιστική θεωρία βασίζεται σε δύο υποθέσεις τις οποίες η ίδια αντιλαμβάνεται ως εμπειρικές. Πρώτη από αυτές είναι η θέση ότι οι γλωσσικές επιλογές του νομοθέτη αποκαλύπτουν και τους στόχους του νομοθετήματος, ενώ δεύτερη είναι η θέση ότι η εικαζόμενη κοινωνική λειτουργία του νόμου πρέπει να αντιμετωπισθεί ως αποφασιστικής σημασίας και για εκείνες τις περιπτώσεις που η γλώσσα του νομοθέτη αφήνει αμφιβολίες¹¹³.

Βασικό αίτημα προέκυψε, κατόπιν όλων αυτών που αναλύθηκαν παραπάνω, η αναζήτηση της ratio του νόμου. Η θεωρία του Ekelof, αν και υπήρξε η καλύτερη προσπάθεια χρήσης της κοινωνιολογία για την εύρεση του σκοπού του νόμου, υπήρξε

¹¹¹ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ.682

¹¹² Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ.683

¹¹³ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ.684

προβληματική ως προς τα ότι δεν εντόπισε ότι βασικό ζήτημα της ερμηνείας είναι ο εντοπισμός της ratio του νόμου και όχι του σκοπού του και αυτό είναι ένα ζήτημα που δεν είναι δυνατόν να μετατραπεί από κανονιστικό σε πραγματικό¹¹⁴. «Ακόμα και οι στερεότερες πιθανολογήσεις ανήκουν σε εντελώς διαφορετική κατηγορία γνωστικών ενεργημάτων από τις κανονιστικές κρίσεις και έτσι δεν είναι σε θέση να μας υποδείξουν ποιοι είναι οι λόγοι στους οποίους στηρίζεται η νομοθετική ρύθμιση, αυτό δηλαδή που δηλώνει ευθέως η λέξη ratio»¹¹⁵. Rationes του νόμου δεν μπορεί να είναι άλλες από εκείνες τις κανονιστικές εκτιμήσεις που κάνουν κατανοητή τη νομοθετική ρύθμιση ως επέμβαση στον τρόπο διαμόρφωσης των πρακτικών αποφάσεων των κοινωνιών¹¹⁶.

Βέβαια, και οι οπαδοί της θεωρίας της αξιολόγησης δεν εξετάζουν εις βάθος το ζήτημα του τρόπου διάγνωσης των κρίσιμων κανονιστικών εκτιμήσεων που συνθέτουν τη ratio του νόμου. Η χρήση κριτηρίων όπως των κοινωνικά επικρατουσών αντιλήψεων, των αρχών της έννομης τάξης, των θεωριών της νομικής δογματικής κ.ά. αποτελεί «συγκαλυμμένη επίκληση αυθυπόστατων κανονιστικών προφανειών και αντίστοιχων διαισθήσεων ή ενοράσεων»¹¹⁷. Τα κριτήρια αυτά στοχεύουν στην έμμεση σύλληψη των κανονιστικών εκτιμήσεων, βασιζόμενα στο γεγονός ότι κάποιος άλλος πριν από τον ερμηνευτή τις έχει παραδεχθεί ως δεσμευτικές. Παραμένει έτσι αναπάντητο το ερώτημα ποιες είναι και πώς μπορούν να διαγνωσθούν οι κρίσιμες κανονιστικές εκτιμήσεις που συνθέτουν τη ratio του νόμου¹¹⁸.

Η εύρεση των κανονιστικών εκτιμήσεων που συνιστούν τη ratio του νόμου απαιτεί τις περισσότερες φορές πολύπλοκές ηθικοπολιτικές αναλύσεις. Ως ζητούμενο δεν τίθεται η εύρεση της ηθικά προτιμότερης ρύθμισης σε μία ιδανική έννομη τάξη, αλλά της ηθικά πιο αποδεκτής ερμηνείας, η οποία θα αναδεικνύει την κανονιστική δεσμευτικότητα που προκύπτει από τα ιστορικά δεδομένα της έννομης τάξης, ως δομής με χρονική συνέχεια¹¹⁹. Σπουδαιότερο έργο όλης αυτής της μελέτης είναι η εύρεση της ηθικά ορθότερης ρύθμισης γενικά και αφηρημένα υπό δύο περιορισμούς. Πρώτος περιορισμός πρέπει να τεθεί ότι το ηθικά ορθό θα πρέπει να μπορεί να αποτελέσει κατάλληλη θεσμική βάση για να στηρίξει αμοιβαίες αξιώσεις επιδεκτικές

¹¹⁴ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ.684

¹¹⁵ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ.684

¹¹⁶ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ.684

¹¹⁷ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ.685

¹¹⁸ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ.686

¹¹⁹ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ.687

εξαναγκασμού. Δεύτερος περιορισμός πρέπει να τεθεί ότι η ηθική αυτή βάση των αμοιβαίων αξιώσεων θα πρέπει παράλληλα να συνάπτεται προς τα θεσμικά δεδομένα της συγκεκριμένης έννομης τάξης¹²⁰.

¹²⁰ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ.687

2.6. ΟΙ ΑΡΧΕΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΩΣ ΘΕΜΕΛΙΟ ΤΗΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ

Το πρόβλημα της σημασίας των αρχών του δικαίου για την ερμηνεία αποτελεί ένα από τα σπουδαιότερα προς διερεύνηση και δη το ειδικότερο θέμα του πώς λειτουργεί η επίκληση των αρχών του δικαίου ως επιχειρημάτων και ποια είναι η σχέση του επιχειρηματολογικού αυτού τύπου προς την τελολογική ερμηνεία.

Κατά την κρατούσα διδασκαλία, οι αρχές του δικαίου αποτελούν ένα συστατικό στοιχείο και βοήθημα της τελολογικής ερμηνείας, συμβάλλοντας στην ανεύρεση του σκοπού του νόμου και στον σχηματισμό εύλογων υποθέσεων περί του νοήματος της ερμηνευόμενης διάταξης, όταν και όπου υπάρχουν αμφιβολίες ως προς τον σκοπό της¹²¹. Πρέπει, ακόμα να ληφθεί υπόψη ότι, κατά την κρατούσα διδασκαλία, η τελολογική ερμηνεία αποτελεί- από κοινού με την συστηματική- απλώς και μόνο το τελευταίο δυνατό ερμηνευτικό εργαλείο, το οποίο έχει εφαρμογή όταν τα λοιπά μεθοδολογικά εργαλεία – των οποίων η εφαρμογή έχει προηγηθεί- δεν έχουν οδηγήσει σε ασφαλή συμπεράσματα. Κατά την θεώρηση αυτή, λοιπόν, η αξιοποίηση των αρχών του δικαίου επί της ερμηνείας είναι απλώς επικουρική¹²².

Επιπλέον, λόγω του θετικιστικού προσανατολισμού της κρατούσας μεθοδολογικής διδασκαλίας, υποχρεώνεται ο ερμηνευτής να καταφεύγει μόνο σε αρχές που παρουσιάζουν βαρύνουσες ενδείξεις θετικοποίησης, ιδίως δηλαδή αυτές που εκπηγάζουν από το Σύνταγμα ή από τις γενικότερες διατάξεις των εφαρμοζόμενων κάθε φορά νομοθετημάτων. Με τον τρόπο αυτό, θεωρείται ότι αποφεύγεται ο κίνδυνος χρήσεως υποκειμενικών αξιολογήσεων επί του ισχύοντος δικαίου εκ μέρους του ερμηνευτή¹²³.

Σύμφωνα, όμως με τη νεότερη θεωρητική αντιμετώπιση¹²⁴, οι αρχές του δικαίου αποτελούν το θεμέλιο της κανονιστικότητας της έννομης τάξης, διακατέχοντας όλο το ισχύον δίκαιο, κατά συνέπεια δεν νοείται νομικό ενέργημα χωρίς την παρουσία και συνδρομή τους¹²⁵. Αυτό σημαίνει, πρώτον, ότι η προσφυγή σε αυτές είναι αναγκαία

¹²¹ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ.693

¹²² Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ.694

¹²³ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ.694

¹²⁴ Βλ. Σούρλα, Παπανικολάου, Σταμάτη όπ.παρ.

¹²⁵ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ.695

και όχι μόνο ενδεχόμενο και επιλεκτικό βοήθημα της ερμηνείας και δεύτερον, ότι αποτελεί συστατικό στοιχείο όλων των ερμηνευτικών μέσων ¹²⁶.

Η συνεχής και αδιάσπαστη αυτή παρουσία των αρχών στο δίκαιο οφείλεται στον ερμηνευτικό δικαιολογητικό χαρακτήρα που αυτό εμφανίζει ως κανονιστικό σύνολο ¹²⁷.

¹²⁶ Βλ. και *Heck*, όπ.παρ., σελ 115 επ. στις οποίες στρέφεται κατά της τυπικολογικής μεθόδου και της μεθοδολογικής αυτοτέλειας των «ευχερών περιπτώσεων», υποστηρίζοντας ότι και σε αυτές η στάθμιση συμφερόντων γίνεται, απλώς δεν είναι άμεσα αντιληπτή, επειδή οι απαντήσεις που δίνει είναι προφανείς.

¹²⁷ Βλ. *Σούρλα Π.*, Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ.695

2.7. ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΣΚΟΠΟΙ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ

Σύμφωνα με την κρατούσα μεθοδολογική διδασκαλία, τα επιχειρήματα αρχών του δικαίου εντάσσονται στην τελολογική ερμηνεία και θεωρούνται ως ένα από τα επιμέρους βοηθήματα για την ανεύρεση του σκοπού του νόμου. Η ίδια θεωρητική θέση, άλλωστε, είναι διστακτική στο να παραδεχθεί τον ηθικοπολιτικό χαρακτήρα των αρχών του δικαίου, με την σκέψη ότι η παρείσφρηση της ηθικής στον χώρο του δικαίου μπορεί να επιτρέψει την ανεξέλεγκτη εισροή υποκειμενικών εκτιμήσεων περί του ηθικά ορθού και να ανατρέψει την σταθερότητα που εγγυάται η τήρηση των εκτιμήσεων που προκύπτουν από την εξωτερίκευση της νομοθετικής θέλησης.

Βέβαια, ο κίνδυνος της αλλοίωσης του ισχύοντος δικαίου από την παρεισαγωγή υποκειμενικών εκτιμήσεων του ερμηνευτή και εφαρμοστή του δικαίου είναι υπαρκτός και δεν πρέπει να υποτιμάται. Κρίσιμος είναι σε αυτή την περίπτωση ο αυτοέλεγχος του ερμηνευτή και η εμπέδωση σ' αυτόν της πεποίθησης ότι στην ηθική δεν είναι επ' ουδενί όλα υποκειμενικά, αλλά ότι- αντίθετα- υπάρχει περιθώριο για αντικειμενικά θεμελιωμένες κρίσεις, ακόμα και σε θεωρητικό επίπεδο¹²⁸. Κυρίως, όμως, πρέπει να επισημανθεί ότι ζητούμενο είναι η ανεύρεση και η επίκληση των κρίσιμων για το εξεταζόμενο ζήτημα αρχών, οι οποίες έχουν μεν ηθικοπολιτικό χαρακτήρα, πρωτίστως, όμως συνιστούν αρχές δικαίου¹²⁹. Το ότι οι κρίσιμες για το εξεταζόμενο κάθε φορά ζήτημα αρχές συνιστούν και αρχές δικαίου σημαίνει ότι οι ηθικές και πολιτικές εκτιμήσεις που σχετίζονται με το υπό εξέταση ζήτημα και που θα μπορούσαν να επηρεάσουν τον κρίνοντα, ορισμένες μόνο είναι νομικά σημαντικές, ενώ ορισμένες άλλες πρέπει να διαχωριστούν με σαφήνεια από αυτές, επειδή δεν έχουν θέση στο δίκαιο και στα επιχειρήματα εκείνα που αποσκοπούν στην διακρίβωση του ρυθμιστικού περιεχομένου του.

Πρέπει, βέβαια, να επισημανθεί ότι η παραδοσιακή διδασκαλία περί τελολογικής ερμηνείας παρουσιάζει προβλήματα και δημιουργεί την ανάγκη διαχωρισμού των επιχειρημάτων που έχουν θέση στο δικαιοϊκό πλαίσιο και εκείνων που δεν έχουν¹³⁰.

¹²⁸ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ.701

¹²⁹ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ.701

¹³⁰ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ.702

Και αυτό ισχύει, γιατί ζητούμενο είναι ποιος απ' όλους τους ενδεχόμενους σκοπούς του νόμου είναι ο κρίσιμος και καταλληλότερος για την ερμηνεία του.

Ακόμα και στα κοινότερα και απλούστερα νομοθετήματα η αναζήτηση του σκοπού τους είναι υπερβολικά αόριστη αν δεν προσδιορίζεται γενικά τι είδους μπορεί να είναι αυτοί οι σκοποί¹³¹, με αποτέλεσμα να γεννάται το μείζον πρόβλημα της σκοπιμότητας στο δίκαιο. Όμως, η θέση ότι τα σημαντικότερα νομικά επιχειρήματα είναι επιχειρήματα αρχών δικαίου, φαίνεται να αποφεύγει τέτοιες δυσκολίες, απ' τη στιγμή μάλιστα που τα επιχειρήματα αυτά θα αντιμετωπισθούν αυτοτελώς και όχι απλώς ως μέσο για την ανακάλυψη του σκοπού του νόμου¹³².

Πρέπει, επίσης, στο σημείο αυτό να παρατηρηθεί ότι η κρατούσα μεθοδολογική διδασκαλία, με το να συνδέει τα επιχειρήματα αρχών με την τελολογική ερμηνεία, θεωρώντας τα και αυτά τελολογικά, παραβλέπει τον εντελώς ξεχωριστό χαρακτήρα τους, με συνέπεια να αδυνατεί να διακρίνει ακριβώς σε ποιο σημείο η επίκληση του σκοπού του νόμου μπορεί να θέσει όρια στην κατά γράμμα τήρησή του και σε ποιο όχι. Για παράδειγμα, γίνεται γενικά δεκτό στις περιπτώσεις της τελολογικής συστολής¹³³ ότι ο σκοπός του νόμου μπορεί να οδηγήσει στο να εξαιρεθεί από τη ρύθμισή του ένας κύκλος σχέσεων που κανονικά φαίνεται να καλύπτονται από το γράμμα του, όπως φαίνεται στην παρακάτω περίπτωση: Ενώ η αυτοσύμβαση φαίνεται γενικά να απαγορεύεται, σύμφωνα με τη διάταξη ΑΚ 235, ερμηνευτικά γίνεται δεκτό ότι η αυτοσύμβαση επιτρέπεται- πέραν των ρητών νομοθετικών εξαιρέσεων- όταν ο αντιπρόσωπος συνάπτει σύμβαση χαριστική υπέρ του αντιπροσωπευομένου. Ως επιχείρημα φέρεται ότι ο νόμος αποσκοπεί στην προστασία του αντιπροσωπευομένου και η απαγόρευση δεν χωρεί όπου δεν προκύπτει κίνδυνος οποιασδήποτε βλάβης του.

Από την άλλη, φαίνεται ανεπίτρεπτο να εισαχθούν εξαιρέσεις με μόνο το επιχείρημα ότι η επίτευξη του σκοπού του νόμου δεν κινδυνεύει αν στην συγκεκριμένη περίπτωση η μη εφαρμογή του δεν ανατρέπει το νομοθετικά επιδιωκόμενο αποτέλεσμα¹³⁴. Για παράδειγμα, η παραβίαση του ερυθρού σηματοδότη αποτελεί παραβίαση του ΚΟΚ, ακόμα και στην περίπτωση που συνέβη αργά τη νύχτα

¹³¹ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ.702

¹³² Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ.702

¹³³ Βλ. Παπανικολάου Π., όπ.παρ.,σελ.258 επ.

¹³⁴ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση όπ.παρ. σελ.703

και σε σημείο που δεν υπάρχουν άλλα οχήματα, παρά το γεγονός ότι δεν υπήρχε ενεργός κίνδυνος να συμβεί οποιοδήποτε ατύχημα.

Η διαφορά μεταξύ των δύο ανωτέρω παραδειγμάτων μπορεί να εξηγηθεί μόνο αν γίνει σαφές ότι στην περίπτωση της τελολογικής συστολής (παραδειγμα αυτοσύμβασης) το επιχείρημα είναι θεμιτό επιχείρημα αρχής του δικαίου, ενώ στην περίπτωση της παραβίασης του ερυθρού σηματοδότη, το επιχείρημα είναι αθέμιτο, αλλά γνησίως τελολογικό.

Η αναγνώριση της αποφασιστικής σημασίας των επιχειρημάτων που συνίστανται στην επίκληση αρχών δικαίου και της προτεραιότητάς τους απέναντι στα γνησίως τελολογικά απαιτεί να χαραχθεί μία όσο γίνεται πιο σαφής μεταξύ τους διαχωριστική γραμμή¹³⁵. Η γραμμή αυτή αφ' ενός επιτρέπει την διάκριση μεταξύ των νομικά κρίσιμων ηθικοπολιτικών επιχειρημάτων απ' όσα άλλα δεν έχουν κανένα αντίκτυπο στο δίκαιο και αφ' ετέρου δείχνει το σημείο από το οποίο και ύστερα τα κυρίως τελολογικά επιχειρήματα (τα επιχειρήματα, δηλαδή, που στηρίζονται στη σύλληψη του νόμου ως μέσου προς επίτευξη κάθε φορά συγκεκριμένων εξωτερικών σκοπών) μπορούν να συνυπάρξουν με τα επιχειρήματα αρχών του δικαίου. Πριν το σημείο αυτό συνύπαρξης, η υπεροχή των επιχειρημάτων αρχών, πρέπει να θεωρηθεί συντριπτική¹³⁶.

¹³⁵ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση, όπ.παρ., σελ.703

¹³⁶ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση, όπ.παρ., σελ.704

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

3.1. ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ

Η συστηματική ερμηνεία στοχεύει στον συσχετισμό επί μέρους διατάξεων μεταξύ τους, υπό την προϋπόθεση ότι αυτές αποτελούν μέρη μίας ευρύτερης ενότητας διατάξεων στο εσωτερικό της έννομης τάξης. Ως ενοποιητικό στοιχείο προβάλλεται η συνολική νομοθετική βούληση που διαπνέει το ισχύον θετικό δίκαιο¹³⁷. Με το ερμηνευτικό αυτό εργαλείο, λοιπόν, προκρίνεται ως αξία η διατήρηση της ενότητας του δικαίου, διά της ερμηνείας και της εφαρμογής του, κατά τρόπον ώστε να αποφεύγονται λογικές αντιφάσεις ή ουσιαστικές αντινομίες μεταξύ των διατάξεων της κείμενης νομοθεσίας¹³⁸.

Όπως εκτέθηκε και στο κεφάλαιο για την ερμηνεία εν γένει, για την ορθή σύλληψη του περιεχομένου μίας πρότασης, απαραίτητο είναι πάντα να λαμβάνεται υπόψη και το νοηματικό πλαίσιο εντός του οποίου εκφέρεται, έχοντας ως δεδομένο ότι κάθε ερμηνευόμενο κείμενο εμφανίζει μία εσωτερική ενότητα, η οποία αντανακλάται και στη μορφή των προτάσεων που το απαρτίζουν. Ένα κείμενο, συνεπώς, μπορεί να γίνει κατανοητό ως συνολικό έργο και κατ' επέκταση, οι επιμέρους προτάσεις που συγκροτούν αυτό μόνο από τη σκοπιά της συνολικής ενότητας που αυτό εμφανίζει μπορούν να γίνουν κατανοητές¹³⁹.

Εφόσον το γράμμα του νόμου καταλείπει ανοιχτές περισσότερες από μία ερμηνευτικές εκδοχές, η αναζήτηση της νοηματικής συνάφειας της διάταξης στο πλαίσιο του συνολικού νομοθετικού έργου μπορεί να βοηθήσει αποφασιστικά στην επιλογή του νομικά κρίσιμου νοήματος¹⁴⁰. Ο ερμηνευτής καλείται στην περίπτωση αυτή να χρησιμοποιήσει τα εργαλεία που του παρέχει η γενική νομική παιδεία γύρω από την κατάσταση της νομοθετικής ύλης στο κατά περίπτωση υπό ερμηνεία νομοθέτημα και το εννοιολογικό σύστημα στο οποίο αυτή στηρίζεται, χρησιμοποιεί,

¹³⁷ Βλ. Σταμάτη Κ., Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, όπ.παρ.,σελ.202

¹³⁸ Βλ. Σταμάτη Κ., Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, όπ.παρ.,σελ.202

¹³⁹ Βλ. Παπανικολάου Π.,όπ.παρ.,σελ.148

¹⁴⁰ Βλ. Παπανικολάου Π.,όπ.παρ.,σελ.148

όμως, επίσης, τους κανόνες της λογικής . Πρόκειται, φυσικά, για μία απλή μορφή του «ερμηνευτικού κύκλου», όπως αυτός παρουσιάστηκε ανωτέρω.

Πολλές φορές, βέβαια, το νόημα μίας νομικής έννοιας εύκολα αποκαλύπτεται αν ο ερμηνευτής ερευνήσει την θέση των κρινόμενων διατάξεων στο ευρύτερο πλέγμα διατάξεων στο οποίο ανήκουν¹⁴¹. Η συστηματική ερμηνεία, έτσι, συχνά εμπλέκεται στην ερμηνευτική αναζήτηση των ρυθμιστικών σκοπών περισσότερων διατάξεων ή συνολικά νομοθετημάτων.

Για να γίνει περισσότερο κατανοητό αυτό, εκθέτουμε το εξής παράδειγμα¹⁴²: Η λέξη «αναδοχή» παρουσιάζει πολλές σημασίες. Ωστόσο, δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ως προς την κατανόησή της ως «αναδοχής εκδόσεως κινητών αξιών» κατά τις διατάξεις του Π.Δ.350/1985, και όχι ως «αναδοχής χρέους» υπό την έννοια της ΑΚ 471 επ. ή της «αναδοχής ανηλίκου», σύμφωνα με την ΑΚ1655, όταν το ερμηνευόμενο ζήτημα αφορά θέματα που σχετίζονται με την έκδοση μετοχών και την διάθεση αυτών σε δημόσια εγγραφή μέσω κάποιων τραπεζών.

Ορισμένες φορές, πάλι, η θέση μίας διατάξεως στο σύστημα του νόμου (υπό την έννοια της τοποθέτησής της στην «αρχιτεκτονική» του διάρθρωση) συνηγορεί υπέρ του αποκλεισμού ορισμένης ερμηνευτικής εκδοχής, διότι αυτή θα ήταν αδύνατον να εναρμονισθεί με το περιεχόμενο των λοιπών διατάξεων που συγκροτούν μία ορισμένη συστηματική ενότητα¹⁴³. Για παράδειγμα, δεν είναι δυνατόν να θεωρηθεί το δικαίωμα του εκμίσθωτή ως εμπράγματο, πρωτίστως λόγω της συστηματικής διάκρισης των δικαιωμάτων σε σχετικά και απόλυτα. Περαιτέρω, η συστηματική διάκριση των δικαιοπραξιών σε υποσχετικές και εκποιητικές δεν επιτρέπει να θεωρηθεί ο όρος «διάθεση», όπως χρησιμοποιείται στο πλαίσιο της διάταξης ΑΚ 177, ως συμπεριλαμβάνων και την εκμίσθωση, αφού αυτή άλλωστε αποτελεί ενοχική δικαιοπραξία¹⁴⁴.

Σημαντικό είναι σε αυτό το σημείο να αναφερθεί ότι η θεώρηση μίας μεμονωμένης διάταξης ως μέρους μίας γενικότερης ρύθμισης, στο υποσύστημα της οποίας ανήκει, αποτελεί συχνότατα αναγκαίο όρο της κατανόησής της. Για

¹⁴¹ Βλ. Σταμάτη Κ., Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων ,όπ.παρ.,σελ.203

¹⁴² Βλ. Παπανικολάου Π.,όπ.παρ.,σελ.148-149, όπως εκεί παρουσιάζεται.

¹⁴³ Βλ. Παπανικολάου Π.,όπ.παρ.,σελ.149

¹⁴⁴ Βλ. Παπανικολάου Π.,όπ.παρ.,σελ.149, απ' όπου αντλείται το παράδειγμα

παράδειγμα δεν είναι δυνατόν να αντιληφθεί κανείς το ακριβές περιεχόμενο των όρων «καλόπιστος» και «κακόπιστος νομέας» στις διατάξεις των άρθρων ΑΚ 1098 επ., αν δεν μελετήσει τις διατάξεις αυτές υπό το πρίσμα της ένταξής τους στο υποσύστημα των διατάξεων περί διεκδικητικής αγωγής¹⁴⁵.

Γενικώς, γίνεται δεκτό ότι ο ερμηνευτής του δικαίου δικαιούται- και κατ' αρχήν θεωρητικά οφείλει- να υποθέσει ότι μεταξύ των επιμέρους διατάξεων του νόμου υπάρχει λογική ενότητα, η οποία υπαγορεύει μεταξύ των περισσότερων ερμηνευτικών εκδοχών, να δίνεται το προβάδισμα σε εκείνη που εναρμονίζεται τελειότερα με τις λοιπές διατάξεις, έτσι ώστε να εξασφαλίζεται η συστηματική ενότητα της έννομης τάξης¹⁴⁶.

¹⁴⁵ Βλ. Παπανικολάου Π.,όπ.παρ.,σελ.150, απ' όπου αντλείται το παράδειγμα

¹⁴⁶ Βλ. Παπανικολάου Π.,όπ.παρ.,σελ.150

3.2. ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΝΟΜΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

Δύο είναι τα εγγενή χαρακτηριστικά κάθε συστήματος, η τάξη (Ordnung) και η ενότητα (Einheit). Τάξη είναι η διάρθρωση των στοιχείων που απαρτίζουν το σύστημα κατά τρόπον ώστε να διασφαλίζεται μία λογικά αισθητή εσωτερική συνέπεια μεταξύ αυτών, δηλαδή μία αλληλουχία¹⁴⁷. Ενότητα, πάλι, είναι η υφιστάμενη μεταξύ των στοιχείων συνοχή, η οποία επιτυγχάνεται με την αναγωγή αυτών σε ορισμένες βασικές αρχές, οι οποίες αποτελούν τα δομικά στοιχεία του συστήματος¹⁴⁸. Το δίκαιο, λοιπόν εμφανίζει και τα δύο αυτά χαρακτηριστικά που αποτελούν την απαραίτητη βάση κάθε συστήματος. Για τον λόγο αυτό, για τον ερμηνευτή του δικαίου η συγκρότηση του γνωστικού του αντικειμένου σε σύστημα αποτελεί αυτονόητη σχεδόν προϋπόθεση¹⁴⁹.

Η ιδέα της δικαιοσύνης και το δόγμα της όμοιας μεταχείρισης αξιολογικά ουσιαστικά όμοιων περιπτώσεων επιβεβαιώνουν ακριβώς αυτή την ιδέα περί τάξεως και ενότητας του δικαϊκού συστήματος, γιατί χωρίς εσωτερική αξιολογική αρμονία, το αίτημα της ορθής απονομής της δικαιοσύνης θα παρέμενε ανεκπλήρωτο. Ανικανοποίητη, επίσης, υπό τους ίδιους όρους θα ήταν και η αξίωση για ασφάλεια του δικαίου στο εσωτερικό της έννομης τάξης¹⁵⁰.

Τα χαρακτηριστικά του συστήματος που αναλύονται εδώ, προσιδιάζουν περισσότερο στη μορφή εκείνη του συστήματος που είναι γνωστή στη μεθοδολογία του δικαίου ως «εσωτερικό σύστημα» του δικαίου¹⁵¹. «Εσωτερικό σύστημα» του δικαίου είναι εκείνο που συγκροτείται από τις γενικότερες αξιολογήσεις, οι οποίες ως κατευθυντήριες αρχές (Prinzipien) συνδέουν τις επί μέρους ρυθμίσεις σε λειτουργικές και αξιολογικές ενότητες και συγχρόνως παρέχουν την δικαιολογική βάση των ρυθμίσεων αυτών¹⁵². Η ακεραιότητα της έννομης τάξης, όπως διαπιστώθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, βασίζεται σε αρχές του δικαίου, οι οποίες έχουν ηθικοπολιτικό χαρακτήρα και ταυτόχρονα αποτελούν την εναρμονισμένη

¹⁴⁷ Βλ. Παπανικολάου Π.,όπ.παρ.,σελ.151

¹⁴⁸ Βλ. Παπανικολάου Π.,όπ.παρ.,σελ.151

¹⁴⁹ Βλ. Παπανικολάου Π.,όπ.παρ.,σελ.151

¹⁵⁰ Βλ. Παπανικολάου Π.,όπ.παρ.,σελ.152

¹⁵¹ Για την διάκριση σε «εσωτερικό» και «εξωτερικό» σύστημα βλ. ιδίως Heck,όπ.παρ,σελ.187

¹⁵² Βλ. Παπανικολάου Π.,όπ.παρ.,σελ.149

κανονιστική συμπύκνωση των δικαιολογητικών βάσεων των κανόνων (*rationes*), εκείνου δηλαδή του στοιχείου που η θεωρία της αξιολόγησης χρησιμοποιεί ως δείκτη για την ερμηνεία του νόμου¹⁵³. Τέτοιες αρχές είναι, παραδείγματος χάριν, στο σύστημα του δικαίου των ενοχικών συμβάσεων, η αρχή της ιδιωτικής αυτονομίας, η αρχή της εξισωτικής συμβατικής δικαιοσύνης, η αρχή της καλής πίστεως κ.ά.

Η ερμηνεία, όμως, με βάση τις αρχές που αποτελούν συστατικά στοιχεία του εσωτερικού δικαιοϋκού συστήματος είναι τελολογική ερμηνεία¹⁵⁴. Έτσι, η συστηματική ερμηνεία υπερβαίνει κατά πολύ την αρχική εντύπωση ενός απλώς βοηθητικού και συμπληρωματικού εργαλείου της ερμηνείας και αναδεικνύεται ως καίριος στόχος για την εφαρμογή και την κατανόηση του δικαίου, άρρηκτα συνδεδεμένος με την τελολογική ερμηνεία, της οποίας αποτελεί επιστέγασμα¹⁵⁵.

Στην περίπτωση της συστηματικής ερμηνείας, όμως, κυρίως ερευνάται το «εξωτερικό σύστημα» του δικαίου. Με τον όρο αυτό, ο οποίος επίσης ανάγεται στον Heck, δηλώνεται η τοποθέτηση των διατάξεων στο νόμο κατά τρόπον ώστε να επιτυγχάνεται μία όσο το δυνατόν πιο σαφής και εποπτική έκθεση και ταξινόμηση της ύλης¹⁵⁶. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ενός τέτοιου συστήματος κατάστρωσης των διατάξεων αποτελεί ο Αστικός Κώδικας, στον οποίο έχουμε πρώτα τη γενική διαίρεση σε βιβλία, στη συνέχεια τη διαίρεση των βιβλίων σε ειδικότερα κεφάλαια, τα οποία συνήθως περιλαμβάνουν σύνολο ρυθμίσεων γύρω από κάποιον θεσμό ή κάποια ομάδα ζητημάτων. Τα κεφάλαια διαιρούνται με τη σειρά τους σε μικρότερες ενότητες, έτσι ώστε η διαμόρφωση της ύλης να γίνεται από το γενικότερο στο ειδικότερο¹⁵⁷.

Η λειτουργία αυτή του εξωτερικού συστήματος δεν στοχεύει στην εξασφάλιση μίας εσωτερικής αξιολογικής αρμονίας μεταξύ των επί μέρους ρυθμίσεων, αλλά είναι περισσότερο πρακτική, υπό την έννοια ότι με τον σχηματισμό ενός τέτοιου συστήματος παρέχεται ουσιαστικά στον εφαρμοστή του δικαίου ένα όργανο ασφαλούς προσανατολισμού του, κάτι το οποίο διευκολύνει την πρακτική

¹⁵³ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση, όπ.παρ.,σελ.690

¹⁵⁴ Βλ. Παπανικολάου Π.,όπ.παρ.,σελ.153

¹⁵⁵ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση, όπ.παρ.,σελ.690

¹⁵⁶ Βλ. Παπανικολάου Π.,όπ.παρ.,σελ.154

¹⁵⁷ Ένα παράδειγμα αυτής της διαμόρφωσης της ύλης αποτελεί η ρύθμιση της παθολογίας της ενοχικής σχέσης, η οποία γίνεται πρώτα αναφορικά με την ενοχή (ΑΚ 335 επ.), έπειτα αναφορικά με τις αμοτεροβαρείς συμβάσεις (ΑΚ 380 επ.) και τέλος αναφορικά με ορισμένο τύπο σύμβασης, όπως λ.χ. η πώληση (ΑΚ 534 επ.), η μίσθωση πράγματος (ΑΚ 576 επ.), η σύμβαση έργου (ΑΚ 685επ.) κ.ά.

εφαρμογή του δικαίου, και κατ' αυτό τον τρόπο συμβάλει στην εμπέδωση της ασφάλειας του δικαίου¹⁵⁸. Βέβαια, αυτό δεν σημαίνει ότι το εξωτερικό σύστημα δεν διαθέτει το στοιχείο της αξιολογικής και τελολογικής τάξης και ενότητας που χαρακτηρίζει το εσωτερικό σύστημα του δικαίου και ότι, συνεπώς, η συστηματική ένταξη μίας διάταξης δεν έχει καμία διαγνωστική αξία ως το αξιολογικό της περιεχόμενο¹⁵⁹. Άλλωστε, στη βάση του νομικού συστήματος βρίσκεται το σύστημα των πλούσιων σε νομικές σκέψεις και δογματική παράδοση εννοιών, πολλές από τις οποίες είναι λειτουργικές, εμπεριέχουν, δηλαδή, έστω και εμμέσως, έντονα αξιολογικά στοιχεία, με την βοήθεια των οποίων εύκολα μπορεί ο ερμηνευτής του δικαίου να οδηγηθεί στη διάγνωση του σκοπού και της σημασίας της ερμηνευόμενης διάταξης¹⁶⁰.

Μάλιστα, ως προς το στοιχείο της ενότητας, που χαρακτηρίζει την εσωτερική έννομη τάξη και το οποίο υποστηρίζεται ότι αποτελεί στοιχείο και της εξωτερικής, πρέπει να ειπωθεί δεν απαιτεί απλώς την αποφυγή αντιφατικών ρυθμίσεων και την αποβολή μίας εξ' αυτών όταν εντοπίζονται, ούτε απλώς την τήρηση της ιεραρχίας των κανόνων της έννομης τάξης και την ερμηνείας των κανόνων μιας κατώτερης βαθμίδας σε αρμονία με τις ρυθμίσεις της ανώτερης (όπως συμβαίνει στην περίπτωση της σύμφωνης με το Σύνταγμα ερμηνείας)¹⁶¹. Η ύπαρξη της ενότητας απαιτεί επιπλέον την αποφυγή αξιολογικών αντινομιών αλλά και την ερμηνεία εκείνη του δικαίου που το παρουσιάζει ως σύστημα βασιζόμενο σε σταθερές κανονιστικές παραδοχές, οι οποίες αποτελούν δομικά στοιχεία του και δεν εγκαταλείπονται προς χάριν συγκυριακών σκοπιμοτήτων¹⁶². Η συστηματική αυτή ενότητα δεν αποτελεί απλώς αίτημα της επιστήμης, η μη ικανοποίηση του οποίου θα εμπόδιζε την ορθή αντίληψη του δικαίου, αλλά κυρίως αποτελεί ηθικοπολιτικό αίτημα, του οποίου η μη πλήρωση είναι πλήγμα για την αρχή της ισότητας και την αξίωση των πολιτών για ίση μεταχείριση, κάτι το οποίο δηλαδή θα στερούσε την έννομη τάξη από την ακεραιότητά της¹⁶³.

Πάντως, χωρίς να παραγνωρίζεται η σημασία της συστηματικής ένταξης της υπό ερμηνεία διάταξης στη φανέρωση του αξιολογικού της περιεχομένου, η

¹⁵⁸ Βλ. Παπανικολάου Π., όπ.παρ., σελ.154

¹⁵⁹ Βλ. Παπανικολάου Π., όπ.παρ., σελ.154

¹⁶⁰ Βλ. Παπανικολάου Π., όπ.παρ., σελ.154

¹⁶¹ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση, όπ.παρ., σελ.689

¹⁶² Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση, όπ.παρ., σελ.689

¹⁶³ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση, όπ.παρ., σελ.689

διαγνωστική αξία της συστηματικής ερμηνείας ως ερμηνευτικού εργαλείου για την εύρεση του ορθού δικαίου, σύμφωνα με μία άποψη, παραμένει περιορισμένη, λόγω κυρίως του γεγονότος ότι το εξωτερικό σύστημα του δικαίου επιτελεί πρωτίστως μία παραστατική και προσανατολιστική λειτουργία¹⁶⁴. Σύμφωνα με τη θέση αυτή, η συστηματική ερμηνεία είναι εξωτερικό ερμηνευτικό κριτήριο, δηλαδή τυπικό και κατ' ανάγκην εννοιοκρατικό, κάτι που το καθιστά μη κατάλληλο να προσφέρει μία ουσιαστική αξιολογική δικαιολόγηση για την επιλογή συγκεκριμένου νοήματος της ερμηνευόμενης διάταξης¹⁶⁵. Η επιχειρηματολογία βάση του εξωτερικού συστήματος μπορεί να κομίσει μόνο ορισμένες ερμηνευτικά σημαντικές ενδείξεις. Αντίθετα, τη βεβαιότητα για την ορθότητα της ερμηνευτικής διεργασίας μόνο η τελολογική προσέγγιση της διάταξης μπορεί να επιτύχει, σε συνδυασμό με την αναγωγή στο εσωτερικό σύστημα των θεμελιωδών δικαιοϊκών αρχών.

¹⁶⁴ Βλ. Παπανικολάου Π.,όπ.παρ.,σελ.156

¹⁶⁵ Βλ. Παπανικολάου Π.,όπ.παρ.,σελ.156

3.3. Η ΣΧΕΣΗ ΓΕΝΙΚΗΣ ΡΗΤΡΑΣ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΤΗΣ ΩΣ ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ

Αν υποθεθεί ότι κατ' αρχήν, μεταξύ των επί μέρους διατάξεων του νόμου υφίσταται μία λογική αλληλουχία, η οποία διαφαίνεται και στο εξωτερικό σύστημα του νόμου, συνάγεται ότι η ερμηνεία μίας διάταξης λογικά δεν θα πρέπει να οδηγεί στην πλήρη απόρριψη μίας άλλης, αφού γίνεται δεκτό σύμφωνα με την λογική ότι ο νομοθέτης ποτέ δεν θα έθετε μία διάταξη άσκοπα, με στόχο δηλαδή να μην εφαρμοσθεί¹⁶⁶.

Από την άλλη, στην έννομη τάξη μας υπάρχουν πολλές περιπτώσεις στις οποίες, για λόγους κυρίως αποσαφήνισης και εξειδίκευσης μίας νομοθετικής επιταγής, επαναλαμβάνεται με ειδικότερη μορφή ένας κανόνας δικαίου που ήδη περιέχεται σε μία γενικότερη ρύθμιση. Το ρυθμιστικό αυτό σχήμα, το οποίο αποτελεί ειδικότερο ζήτημα της συστηματικής ερμηνείας, εντοπίζεται ιδίως στη σχέση γενικής ρήτρας και ειδικού πραγματικού. Στην περίπτωση αυτή εξετάζεται η σχέση μεταξύ της γενικής ρήτρας των χρηστών ηθών (ΑΚ 178) και των ειδικών πραγματικών της καταδυναστευτικής και καταπλεονεκτικής σύμβασης (ΑΚ 179), η σχέση μεταξύ γενικής αρχής της καλής πίστης (ΑΚ 288) και της ειδικής ρύθμισης της ΑΚ 388, η σχέση της γενικής διάταξης της ΑΚ 914 προς το ειδικότερο πραγματικό περί αδικοπραξίας της ΑΚ 919 κ.ά.¹⁶⁷.

Η σχέση γενική ρήτρας και ειδικού πραγματικού αποτελεί ένα από τα καίρια δογματικά ζητήματα της μεθοδολογίας του δικαίου. Το πρόβλημα ανακύπτει όχι με τη μορφή του, συντρεχόντων των όρων του ειδικού πραγματικού, υπάρχει ανάγκη να ερευνάται και η πλήρωση των προϋποθέσεων της γενικής ρήτρας, αφού λογικά αυτό θα συμβαίνει πάντα, αλλά κυρίως με την μορφή αν είναι μεθοδολογικά ορθή η επιστροφή στην γενική ρήτρα όταν κάποιο απ' τα στοιχεία του πραγματικού του ειδικού κανόνα δικαίου απουσιάζει στην υπό κρίση περίπτωση¹⁶⁸.

¹⁶⁶ Βλ. Παπανικολάου Π.,όπ.παρ.,σελ.157

¹⁶⁷ Βλ. Παπανικολάου Π.,όπ.παρ.,σελ.158

¹⁶⁸ Βλ. Παπανικολάου Π.,όπ.παρ.,σελ.158

Η απάντηση στο ερώτημα αυτό πρέπει να είναι αρνητική και ο λόγος έγκειται στον κίνδυνο με την υιοθέτηση της αντίθετης ερμηνευτικής εκδοχής να παρακαμφθεί η ειδική νομοθετική αξιολόγηση, την οποία εκφράζει η ειδική διάταξη, και τελικά να περιπέσει η ειδική αυτή διάταξη σε αχρησία, κάτι το οποίο σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να θεωρηθεί σύμφωνο με τη νομοθετική βούληση¹⁶⁹. Φυσικά, ούτε και με την έννοια και τη λειτουργία του νομικού συστήματος είναι σύμφωνη μία τέτοια επιλογή. Μόνο εφ' όσον σε μία συγκεκριμένη περίπτωση συντρέχει ορισμένο πρόσθετο στοιχείο, μη περιλαμβανόμενο στο ειδικό πραγματικό της ειδικότερης διάταξης, θα χωρεί εφαρμογή της γενικής ρήτρας¹⁷⁰.

¹⁶⁹ Βλ. Παπανικολάου Π.,όπ.παρ.,σελ.160

¹⁷⁰ Βλ. Παπανικολάου Π.,όπ.παρ.,σελ.160

3.4. ΤΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑ ΤΗΣ ΕΙΣ ΑΤΟΠΟΝ ΑΠΑΓΩΓΗΣ

Με τη συστηματική ερμηνεία συνδέεται σε μεγάλο βαθμό το επιχείρημα της εις άτοπον απαγωγής (argumentum ad absurdum). Το επιχείρημα αυτό έχει αρνητική λειτουργία, καθώς χρησιμεύει όχι στην υπόδειξη της καλύτερης ερμηνευτικής εκδοχής, αλλά αντίθετα στον αποκλεισμό των μη κατάλληλων, για τις οποίες προβάλλονται βάσιμοι λόγοι που αποδεικνύουν την τυχόν αποδοχή τους ως ασύμβατη με ορισμένες εκτιμήσεις ή κρίσεις, οι οποίες είναι αποδεκτές ως ουσιαστικά συστατικά στοιχεία της έννομης τάξης¹⁷¹. Το ασύμβατο στην περίπτωση που μελετούμε, αντιμετωπίζεται αρχικά ως λογική ανακολουθία. Αν μια ερμηνευτική εκδοχή έρχεται σε αντίθεση με κανόνες του ισχύοντος δικαίου, ισοδύναμους ή ιεραρχικά ανώτερους από τον ερμηνευόμενο, θα πρέπει να επιλεγούν άλλες μέθοδοι ερμηνείας, με τις οποίες δε θα προκύπτουν τέτοια προβλήματα συνοχής. Το ασύμβατο στις περιπτώσεις αυτές έχει –κατ’ εξαίρεση– λογικό χαρακτήρα (αντινομία). Η λογική εν προκειμένω συμβάλλει στη διαπίστωση της αντίφασης, δεν υποδεικνύει, όμως, ποια εκ των ρυθμίσεων πρέπει να εφαρμοσθεί.

Μια δεύτερη κατηγορία περιπτώσεων περιλαμβάνει τις αξιολογικές αντινομίες, στις οποίες μεταξύ δύο ρυθμίσεων υπάρχει όχι λογική ανακολουθία αλλά κανονιστική, επειδή το περιεχόμενο της μίας θα έπρεπε να είναι διαφορετικό αν το συγκρίνουμε προς εκείνο της άλλης, βάσει μιας θεμελιώδους κανονιστικής αρχής η οποία, διέποντας εν γένει την έννομη τάξη, επιδρά και στη σχέση των δύο διατάξεων¹⁷². Για παράδειγμα, κατά γενική κανονιστική αρχή, η τέλεση ενός αδικήματος με δόλο αποδοκιμάζεται εντονότερα από την έννομη τάξη σε σχέση με εξ αμελείας τέλεση του ίδιου αδικήματος. Ωστόσο, σε ορισμένες περιπτώσεις, ακολουθώντας το γράμμα ορισμένων διατάξεων καταλήγουμε ότι ορισμένη εξ αμελείας τελούμενη πράξη μπορεί να τιμωρηθεί βαρύτερα από την εκ δόλου τελούμενη. Στις περιπτώσεις αυτές αντινομιών, κοινών και αξιολογικών, γίνεται επίκληση τους επιχειρήματος της εις άτοπον απαγωγής¹⁷³.

Επιπλέον, η μακρά χρήση του argumentum ad absurdum γίνεται στις περιπτώσεις όπου η βάσει του επιχειρήματος απορριπτόμενη εκδοχή κρίνεται ως ουσιαστικά άτοπη, δηλαδή απαράδεκτη κατά το περιεχόμενό της. Η εκτίμηση του

¹⁷¹ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση, όπ.παρ.,σελ.690

¹⁷² Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση, όπ.παρ.,σελ.691

¹⁷³ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση, όπ.παρ.,σελ.691

ουσιαστικά απαραδέκτου, φυσικά, δεν πρέπει να βασίζεται σε απλή διαίσθηση του ερμηνευτή, ακόμη και αν η θέση αυτή γίνεται δεκτή ευρύτατα στην νομική κοινότητα¹⁷⁴. Αντίθετα, το άτοπο θα πρέπει να προκύπτει από ηθικοπολιτικές αρχές, οι οποίες είναι εγγενής στην έννομη τάξη, προϋπόθεση επίκλησης των οποίων δεν είναι η θέσπισή τους από των νομοθέτη, κάτι που βέβαια δεν γίνεται δεκτό από την κρατούσα θετικιστική αντίληψη, η οποία απαιτεί έστω και έμμεση νύξη των αρχών αυτών σε τεθειμένες ρυθμίσεις¹⁷⁵. Για παράδειγμα, οι αρχή ότι κανένας δεν μπορεί να αντλεί νομικά οφέλη από παράνομη πράξη του, δεν χρειάζεται να έχει θεσπισθεί ρητά από τον νομοθέτη. Άλλωστε, ακριβώς είναι αποδεκτή ως αρχή του δικαίου, εγγενής στην έννομη τάξη.

¹⁷⁴ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση, όπ.παρ.,σελ.692

¹⁷⁵ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση, όπ.παρ.,σελ.692

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ: Η ΣΧΕΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΩΝ ΚΡΙΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΠΙΛΟΓΗ ΑΥΤΩΝ

Σύμφωνα με την κρατούσα θεωρία, οι ερμηνευτικές μέθοδοι νοούνται ταυτόχρονα ως στάδια της ερμηνείας. Αν και δεν υπάρχει σύμπνοια μεταξύ των συγγραφέων, οι περισσότεροι υποστηρίζουν ότι τα ερμηνευτικά κριτήρια πρέπει να εφαρμόζονται διαδοχικά και όχι σωρευτικά¹⁷⁶ ακολουθώντας την σειρά: α) γραμματική ερμηνεία, β) ιστορική ερμηνεία, γ) τεολογική ερμηνεία, δ) συστηματική ερμηνεία. Κάθε ερμηνευτική μέθοδος χρησιμοποιείται μόνο εφ' όσον η αμέσως προηγούμενη μέθοδος έχει αποτύχει να δώσει σαφή απάντηση, όταν δηλαδή παραμένουν αμφιβολίες ως προς την ορθή ερμηνεία¹⁷⁷.

Αντίθετα με την κλασική θεώρηση, στην σύγχρονη μεθοδολογία του δικαίου γίνεται δεκτό ότι δεν είναι εφικτή μία σταθερή κλίμακα μεταξύ των ερμηνευτικών κριτηρίων και ότι αυτά, παρά την διαφορετική τους λειτουργία, βρίσκονται σε αμοιβαία σχέση συμπλήρωσης κατά την ερμηνευτική διαδικασία¹⁷⁸. Τα στάδια στα οποία χωρίζει η κρατούσα διδασκαλία την ερμηνεία και εφαρμογή του δικαίου μόνο για αναλυτικούς-διδασκικούς σκοπούς μπορούν να γίνουν δεκτά ως διακριτά. Γίνεται δεκτό, βέβαια, ότι σε ορισμένες περιπτώσεις εφαρμόζονται ξεχωριστά, όταν χρησιμοποιούνται προς εντοπισμό σφάλματος κατά την ερμηνεία και τον σχηματισμό του δικανικού συλλογισμού¹⁷⁹.

Από αυστηρά μεθοδολογική άποψη, ωστόσο, πρέπει να αποτελέσει θεμέλιο λίθο η παραδοχή ότι οι ερμηνευτικές μέθοδοι χρησιμοποιούνται κατά την ερμηνευτική διαδικασία ενιαία και αδιαίρετα¹⁸⁰. Η ερμηνευτική μέθοδος κατά τούτο είναι μία και ενιαία, ενώ τα στάδια αυτής *«τελούν σε σχέση άρρηκτης αλληλεξάρτησης, με την έκβαση του καθενός ξεχωριστά να προϋποθέτει την έκβαση όλων των άλλων»*¹⁸¹. Να σημειωθεί ότι παρά την εφαρμογή των ερμηνευτικών κριτηρίων με μεθοδικότητα και σύνεση, είναι πιθανό να εμφιλοχωρήσει σφάλμα ως προς την

¹⁷⁶ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση, όπ.παρ.,σελ.846

¹⁷⁷ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση, όπ.παρ.,σελ.847

¹⁷⁸ Βλ. Σταμάτη Κ., Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, όπ.παρ. σελ.217

¹⁷⁹ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση, όπ.παρ.,σελ.857

¹⁸⁰ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση, όπ.παρ.,σελ.857

¹⁸¹ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση, όπ.παρ.,σελ.857

ερμηνεία και την διαμόρφωση του δικανικού συλλογισμού ή είναι ακόμα πιθανό να παραμένει πεδίο λήψης απόφασης, ώστε να προσεγγίσει ο ερμηνευτής ερμηνεία απλώς εύλογη και υποστηρίξιμη. Όμως και σε αυτήν ακόμα την περίπτωση η δράση του ερμηνευτή του δικαίου περιορίζεται από την υποχρέωση επιμελούς τήρησης των ερμηνευτικών κριτηρίων και επαρκούς θεμελίωσης της λύσης που εν τέλει επιλέγεται¹⁸².

Βέβαια, κάποια διάκριση μεταξύ των ερμηνευτικών κριτηρίων είναι νοητή για των διαχωρισμό εκείνων που εδράζονται περισσότερο σε επιχειρήματα αυθεντίας από εκείνες που στηρίζονται σε επιχειρήματα ουσιαστικής ορθότητας¹⁸³. Στην πρώτη κατηγορία κατατάσσονται η γραμματική και η ιστορική ερμηνεία, ενώ στην δεύτερη η τελολογική και η συστηματική. Οποιοσδήποτε άλλος διαχωρισμός, όμως, δεν είναι δυνατόν να γίνει αποδεκτός μεθοδολογικά.

Η θέση της παραδοσιακής διδασκαλίας περί διαχωρισμού των διαφόρων σταδίων της ερμηνείας και πρόταξης των κατά την εκτίμησή της καταλληλότερων ως συνδεόμενων με τα πραγματικά δεδομένα του δικαίου (ιδίως με το κείμενο το νόμου, το οποίο αποτελεί αναμφισβήτητο γεγονός της έννομης τάξης), εκκινεί από μία στρεβλή αντιμετώπιση του ερμηνευτικού εγχειρήματος, αγνοώντας ότι πρόκειται για εγχείρημα διάγνωσης του δικαίου και όχι απλώς ανάγνωσης και κατανόησης ενός κειμένου¹⁸⁴.

Η μεθοδολογική θέση στην οποία καταλήγουμε στο τέλος της μικρής αυτής μελέτης, κατά συνέπεια, είναι η αποδοχή της αλληλεξάρτησης και ενιαίας χρήσης των ερμηνευτικών μεθόδων του δικαίου. Ωστόσο, ας μας επιτραπεί σε επίπεδο αξιολόγησης του ερμηνευτικού κύρους των δύο κριτηρίων που βασικά αναλύθηκαν εδώ- του τελολογικού και του συστηματικού- να διακρίνουμε την τελολογική ερμηνευτική μέθοδο ως την παρέχουσα, λόγω της ποικίλης υφής της, τις περισσότερες δυνατότητες προσέγγισης της ορθής ερμηνείας του κανόνα δικαίου και ως εκ τούτου, της δέουσας εφαρμογής αυτού.

¹⁸² Βλ. Σταμάτη Κ., Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, όπ.παρ. σελ.218

¹⁸³ Βλ. Σταμάτη Κ., Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, όπ.παρ. σελ.218

¹⁸⁴ Βλ. Σούρλα Π., Δίκαιο και Δικανική Κρίση, όπ.παρ.,σελ.861

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. *Engish K.*, Εισαγωγή στην Νομική Σκέψη (μετάφραση Δ.Δ.Σπινέλλη, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1981
2. *Heck*, Begriffsbildung und Interessenjurisprudenz , Εκδόσεις Mohr, Τύμπιγκεν 1932
3. *Αραβαντινού Ι*, Εισαγωγή στην επιστήμη του δικαίου, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα 1983
4. *Μητσόπουλος Γ.*, Το φιλοσοφικό σύστημα του Θεοδωρακόπουλου σε σχέση με την φιλοσοφία και την γενική θεωρία του δικαίου, Φιλοσοφία, Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Φιλοσοφίας, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 1991-1992
5. *Παπανικολάου Π.*, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, Εκδόσεις Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα 2000
6. *Σούρλα Π.*, Η διαπλοκή δικαίου και πολιτικής, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1989
7. *Σούρλα Π.*, Δαρβινισμός και δίκαιο: η περίπτωση του Rudolph von Jhering, στο Αντικήγνων: Τιμητικός Τόμος Σπύρου Τρωιάνου, Εκδόσεις Αντ.ν.Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή 2013
8. *Σούρλα Π.*, Δίκαιο και Δικανική Κρίση, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2017
9. *Σταμάτη Κ.*, Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων (Επιτομή), Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2009
10. *Σταμάτη Κ.*, Μεθοδολογία του Δικαίου-Θεμελίωση των Νομικών Κρίσεων (Επιτομή), Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2016
11. *Σταμάτη Κ.-Τάκη Α.*, Εισαγωγή στην επιστήμη του δικαίου, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη 2015
12. *Τσάτσου Κ.*, Το πρόβλημα της ερμηνείας του δικαίου, Β' έκδοση, Εκδόσεις Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα 1978
13. *Φίλιου Π.*, Νομική Μεθοδολογία, 3^η έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2011
14. *Χάνου Α.*, Τελεολογική ερμηνεία του δικαίου και αρχή της αναλογικότητας, στο Σκοπός, τελεολογία και δίκαιο, Πεπραγμένα της Ελληνικής Εταιρείας Δικαιοφιλοσοφικής και Δικαιοϊστορικής Ερεύνης, Τόμος 4, (επιμέλεια Στράγγα Ι./Παπαχαλαράμπους Χ.), 2006-2007

